मार्गदर्शक सूचना

जा.क्र.कृआ/विप्र-३/अपोसु/योजना/ २-२०१ /२३
कृषि आयुक्तालय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे-५
ई-मेल-ddacashcrop@gmail.com
दिनांक -१२/०७/२०२३

प्रति,

१. विभागीय कृषि सहसंचालक,नाशिक,पुणे,औरंगाबाद,लातुर,अमरावती,नागपूर
२. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, धुळे, जळगाव, अहमदनगर, छ.संभाजीनगर, जालना, बीड, नांदेड, परभणी, बुलढाणा,अकोला,अमरावती,वाशिम,यवतमाळ,वर्धा,नागपूर,चंद्रपूर.

विषय:- कृषि उन्नती योजना- अन्न व पोषण सुरक्षा -व्यापारी पिके अंतर्गत कापूस विकास कार्यक्रम २०२३-२४ राबविणेबाबत मार्गदर्शक सूचना . . .

संदर्भ-१.केंद्र शासनाचे पत्र जा.क्र.१३-१७/२०२३-पीसी(इ- १२१८८१), दि.२१/२/२०२३
२.कृषि आयुक्तालयाचे पत्र जा.क्र. कृआ/विप्र-३/राअसुअकापूस/योजना/२७३ (र.), दिनांक १२/०५/२०२३
३. शासन निर्णय क्र. संकीर्ण २०१७/प्र.क्र. ३१/१७-अे, दि. १९/०४/२०१७ (डीबीटी)
४. शासन निर्णय क्र. सुकृऔ-२०१६/प्र.क्र. ३०१/११-अे, दि. २१/०१/२०१७ (डीबीटी)
५. कृषि आयुक्तालयाचे परिपत्रक जा.क्र.आकृ कक्ष/सुधारित मापदंड/२६६/ दि.९/५/२०१८(तपासणी मापदंड)
६. शासन निर्णय क्र. संकीर्ण २०१७/प्र.क्र. ३१/१७-अे/भाग-१, दि. १२/०९/२०१७ (डीबीटी)
७. केंद्र शासनाच्या Re-vamped NFSM Operational Guidelines
८. कृषि आयुक्तालयाचे पत्र जा.क्र.विप्र-१/राअसुअ/२२-२३/१८०१७, दि.१७/०५/२०२२
९. शासन निर्णय क्र.अपोसु-२०२३/प्र.क्र.६९/४-ए, दि.५/७/२०२३

उपरोक्त विषयान्वये केंद्र शासनाने संदर्भिय पत्र १ अन्वये सन २०२३-२४ मध्ये कृषि उन्नती योजना- अन्न व पोषण सुरक्षा -व्यापारी पिके अंतर्गत कापूस विकास कार्यक्रमास केंद्र हिस्सा रु. ३८१.२२ लाख व राज्य हिस्सा रु२५४.१५. लाख असा एकूण रु. ६३५.३७ लाखांचा नियतव्यव मंजूर केलेला आहे. त्यानुसार संदर्भ २ अन्वये जिल्हानिहाय अंतरीम लक्षांक कळविण्यात आले आहे.

राज्य शासनाने संदर्भ क्र. ९ अन्वये सन २०२३-२४ करीता केंद्र:राज्य ६०:४० टक्के यानुसार केंद्र हिस्सा रु. ४०३.३७ लाख आणि राज्य हिस्सा रु.२६८.९१ लाख अशा एकूण रु.६७२.२८ लाख रक्कमेच्या कार्यक्रमास प्रशासकीय मान्यता प्रदान केली आहे.

सन २०२३-२४ करीता जिल्ह्यातील कमी उत्पादकता असलेल्या तालुक्यात आणि तालुक्यातील मंडळात जिल्हास्तरावरुन लक्ष्यांक निश्चित करुन देण्यात यावेत. सुक्ष्म मुलद्रव्य ही बाब निवडलेल्या शेतक-यांनी माती परिक्षण आणि जमिन आरोग्य पत्रिकेतील शिफारशीनुसार स्वखर्चाने राबवायची आहे.

त्याप्रमाणे कार्यक्रम राबवण्याबाबत क्षेत्रीय अधिकारी / कर्मचारी यांना सूचना देण्यात याव्यात. कपाशीची लागवड जुन महिन्याच्या सुरवातीस होत असल्याने केंद्रिय कापूस संशोधन संस्था, नागपूर, महाबीज, राष्ट्रीय बीज निगम तसेच कृषि विद्यापिठे यांचेकडून कापसाचे देशी वाणाचे व संकरित वाणांचे तसेच आंतरपिकासाठी मुग, उडीद चे आवश्यक बियाणे त्वरित आरक्षित करुन ठेवावे. संदर्भ ३, ४ व ६ च्या शासन निर्णयातील सूचनांचा पीक प्रात्यक्षिके आयोजित करताना अवलंब करावा. योजनेंतर्गत निवडण्यात आलेल्या शेतक-यांना प्रात्यक्षिकासाठी लागणा-या कृषि निविष्ठा या प्राधान्याने महाबीज, राष्ट्रीय बीज निगम, कृषि विद्यापिठे, शासकीय जैविक प्रयोगशाळा (बियाणे, जैविक खते व औषधे इ.) या शासकीय संस्थांमार्फत शेतक-यांनी खरेदी करावी. या निविष्ठांव्यतिरिक्त अन्य निविष्ठांची लाभार्थी शेतकरी गटाने खुल्या बाजारातून त्यांच्या पसंतीने खरेदी करावी व त्यानंतर गटातील शेतक-यांच्या आधार संलग्न बँक खात्यात थेट अनुदान जमा करावे. याबाबतची देय रक्कम थेट अनुदान वितरण (डीबीटी) पध्दती संदर्भ ३, ४ व ६ च्या शासन निर्णयान्वये निश्चित करण्यात आली असून रक्कम शेतक-यांच्या बँक खात्यावर जमा करण्यात यावी. कोणत्याही परिस्थितीत लोकवाटा जमा करण्यात येऊ नये.

आपल्या जिल्ह्यास देण्यात आलेल्या लक्ष्यांकाच्या अनुषंगाने पुरेसे बियाणे शेतक-यांना वेळेत उपलब्ध होईल असे पहावे. बियाणे उपलब्ध नसल्यास तसे संस्थेकडून लिखित स्वरुपात निवेदन घेण्यात यावे. बियाणे उपलब्धते अभावी तालुका / जिल्ह्याचा कार्यक्रम कमी होत असल्यास विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालयास त्वरीत कळवावा. विभागीय कृषि सहसंचालक कार्यालय याबाबतची कारणमिमांसा करुन आवश्यकतेनुसार सदरचे क्षेत्र लक्ष्यांक विभागांतर्गत इतर जिल्ह्यास वळती करतील. कापूस लागवडीच्या कालावधीनंतर लक्ष्यांक साध्य होऊ शकत नसल्याबाबतची कोणतीही सबब विचारात घेण्यात येणार नाही. केंद्र शासनाने पिक प्रात्यक्षिकांचे जिओ-टॅगिंग करणेबाबत कळविले आहे. जिल्हानिहाय भौतिक लक्षांकाच्या अनुषंगाने जिओ-टॅगिंग करणेबाबत उचित कार्यवाही करण्यात यावी.

जिल्हानिहाय ,बाबनिहाय कार्यक्रम प्रपत्र क्र १ .मध्ये सोबत सहपत्रीत केला आहे. केंद्र शासनाच्या Re-vamped NFSM Operational Guidelines व संदर्भ क्र. ७ नुसार सन २०२३-२४ मध्ये कृषि उन्नती योजना राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा व पोषण अभियान-व्यापारी पिके अंतर्गत कापूस विकास कार्यक्रम राबविण्याबाबत दिलेल्या कार्यपद्धतीचा अवलंब करून सदर कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करावी.परिशिष्ट १ मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे तिमाही अहवाल (लाभार्थी विगतवारीसह) तिमाही संपताच तर परिशिष्ट २ मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे मासिक प्रगती अहवाल दर महिन्याच्या ५ तारखेस सादर करण्यात यावेत.

आद्यरेषिय प्रात्यक्षिक या घटकात एकात्मिक पीक व्यवस्थापन (आयसीएम) प्रात्यक्षिके, आंतरपिक पध्दतीचे प्रात्यक्षिके, कापसाच्या सुधारीत सरळ वाणांच्या अतीघन लागवडीच्या चाचण्या (एचडीपीएस) यांचा समावेश आहे. यास्तव सदर प्रात्यक्षिकांतर्गत बाब बदल करायचे असल्यास विभागीय कृषि सह संचालक स्तरावर अधिकार आहेत.

केंद्र शासनाच्या सुधारीत मार्गदर्शक सुचनांन्वये State Food Security Mission Executive Committee (SFSMEC) यांना मंजुर कार्यक्रमाच्या २०% बाब बदलाचे अधिकार आहेत. सदर समितीच्या मान्यतेनंतर जिल्हानिहाय प्रस्तावित केलेले बाब बदल करण्यात येतील.

सोबत : वरीलप्रमाणे

(विकास पाटील)
कृषि संचालक (निविष्ठा व गुणनियंत्रण)
कृषि आयुक्तालय महाराष्ट्र राज्य पुणे

प्रत:- माहितीस्तव सविनय सादर.

१) मा.अपर मुख्य सचिव, (कृषि), महाराष्ट्र शासन, कृषि पशंसुवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग, मंत्रालय विस्तार, मुंबई -३२.

२) मा. अवर सचिव, राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा अभियान कक्ष,कृषि व पदुम विभाग,महाराष्ट्र शासन,मुंबई ३२

प्रत:- माहितीस्तव व आवश्यक त्या कार्यवाहीस्तव सादर...

१. मा. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषि उद्योग विकास महामंडळ, राजन हाऊस, तिसरा मजला, प्रभादेवी, मुंबई-६५

२. मा. व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ महाबीज, कृषिनगर अकोला

३. मा. जिल्हाधिकारी, धुळे/जळगाव/अहमदनगर/ छ.संभाजीनगर /जालना/बीड/नांदेड/परभणी/ बुलढाणा/ अकोला/ अमरावती/ वाशीम/ यवतमाळ/वर्धा/ नागपूर/चंद्रपूर

४. मा.संचालक, कापूस निदेशनालय, डी.ओ.सी.डी. नागपूर

५. संचालक, निविष्ठा व गुणनियंत्रण, कृषि आयुक्तालय, पुणे

६. संचालक, कृषि नियोजन व प्रक्रिया, कृषि आयुक्तालय, पुणे

७. संशोधन संचालक, महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहुरी, जिल्हा-अहमदनगर.

८. संशोधन संचालक,डॉ.पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला.

९. संशोधन संचालक, वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी

१०.विभागीय व्यवस्थापक, राष्ट्रीय बीज निगम, मार्केट यार्ड, पुणे.

११.कृषि उपसंचालक, मा. आयुक्त कृषि कक्ष, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.

१२.कृषि उपसंचालक (विप्र ७), कृषि आयुक्तालय, म.रा., पुणे

१३. कक्ष अधिकारी, ४-अे, कृषि व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई - ३२

कृषि उन्नती योजना- अन्न व पोषण सुरक्षा -व्यापारी पिके अंतर्गत सन २०२३-२४ मध्ये कापूस विकास कार्यक्रम राबविणेबाबतच्या मार्गदर्शक सूचना

सन २०१४-१५ पासून राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा अभियान- व्यापारी पिके या अंतर्गत कापूस विकास कार्यक्रम राबविण्यात येत आहे. या अंतर्गत सन २०२३-२४ मध्ये आद्यरेषिय प्रात्यक्षिके (देशी आणि अती लांब धाग्याच्या कापूस, कापूस पीक आधारित आंतरपीक पध्दती, सरळ वाणाच्या कापसाची अतीघन लागवड पध्दत), पीक संरक्षण औषधी व बायोएजंट-सचे वितरण, ऑनलाईन पेस्ट मॉनिटरिंग ॲण्ड ॲडव्हायझरी सर्व्हिसेस (ओपीएमएएस) व राज्यस्तरीय प्रशिक्षण, फरदड निर्मुलन प्रात्यक्षिक या घटकांचा समावेश केला आहे. यासाठी केंद्र:राज्य :: ६०:४० टक्के याप्रमाणे कार्यक्रम राबविण्यात येणार आहे. १२ व्या पंचवार्षिक योजनेत अन्नधान्याच्या गरजेसोबतच नगदी पिकांचीही गरज भागविण्यासाठी कापूस पिकाचा समावेश करण्यात आला आहे.

या कार्यक्रमाची उद्दीष्टे पुढील प्रमाणे आहेत :-

१) कापूस आधारित पीक पध्दतीस चालना देणे.
२) कापूस पिकात कडधान्य आंतरपिकास प्रोत्साहन देणे.
३) कापूस पिकात एकात्मिक कीड व्यवस्थापन, कापसाच्या सरळ वाणांची अतीघन लागवड, अधिक लांब धाग्याच्या कापसाच्या वाणांची प्रात्यक्षिके आयोजित करुन कापूस उत्पादनास चालना देणे.
४) मनुष्यबळ विकासासाठी राज्यस्तरीय प्रशिक्षण.
५) कापूस पिकाच्या अवशेषाचे व्यवस्थापन करुन कीड व रोग आटोक्यात आणणे.

योजनेत अंतर्भूत जिल्हे -ही योजना राज्यातील खालील प्रमुख १६ कापूस उत्पादक जिल्हयांमध्ये राबविण्यातयेत आहे.

अ.क्र.	विभाग	जिल्हयाचे नांव
१	नाशिक	१) धुळे २) जळगाव
२	पुणे	३) अहमदनगर
३	औरंगाबाद	४) औरंगाबाद ५) जालना ६) बीड
४	लातुर	७) नांदेड ८) परभणी
५	अमरावती	९) बुलढाणा १०) अकोला ११) अमरावती १२) वाशिम १३) यवतमाळ
६	नागपूर	१४) वर्धा १५) नागपूर १६) चंद्रपूर

सदर जिल्ह्यातील कापूस पिकाचे क्षेत्र व उत्पादकता वृध्दीच्या उद्देशाने अभियानाची अंमलबजावणी करण्यात येत आहे.

➢ **अभियान अंमलबजावणीचे वेळापत्रक:**

अ.क्र.	कार्यवाहीचा तपशील	अंतिम तारीख
१	प्रकल्प निवड व प्रकल्प आराखडा तयार करणे	२० मे
२	नोंदणीकृत गटांची/शेतकरी उत्पादक कंपनीची निवड	२० मे
३	गटांची सभा- कार्यक्रम नियोजन व गटाच्या/ लाभार्थ्यांच्या जबाबदाऱ्या	२५ मे
४	पीक प्रात्यक्षिकांसाठी लाभार्थी निवड	२५ मे
५	पीक संरक्षणासाठी कीटकनाशके व जैविक कीडनाशके वाटप	२५ मे

अ.क्र.	कार्यवाहीचा तपशील	अंतिम तारीख
६	ऑनलाईन पेस्ट मॉनिटरिंग सर्व्हिसेस (ओपीएमएस) क्षेत्र-लाभार्थी निवड	२५ मे
७	राज्यस्तरीय अधिकारी-कर्मचारी प्रशिक्षण	३० जुन
८	बियाणे, बीजप्रक्रिया व पेरणीपूर्व आवश्यक निविष्ठा मागणी	३० मे
९	इतर निविष्ठांची मागणी	१० जुन
१०	बियाणे व पेरणीपूर्व आवश्यक निविष्ठा पुरवठा	१० जुन
११	इतर निविष्ठा पुरवठा	१५ जुन
१२	क्षेत्रिय तपासणी तसेच अंतिम निवडलेल्या लाभार्थींची माहिती वेबसाईटवर भरणे	३१ जुलै
१३	शेती दिनाचे आयोजन करणे	ऑगस्ट-सप्टेंबर
१४	पीक कापणी व उत्पादन अहवाल संकलन	३१ डिसेंबर
१५	यशोगाथा सादर करणे	१५ मार्च

टीप: सदर वेळापत्रक लाक्षणीक स्वरुपाचे असून स्थानिक परिस्थितीनुरुप आवश्यक ते बदल लागु राहतील

➢ तालुका निवड -

१. राज्याच्या सरासरी उत्पादकतेपेक्षा कमी उत्पादकता असलेल्या तालुक्यांची निवड या कार्यक्रमात करावयाची आहे. **तालुकानिहाय उत्पादकता वाढीचे लक्ष्यांक जिल्ह्यातील सांख्यिकी विभागाच्या तालुकानिहाय तपशिलानुसार निर्धारित करावेत.** त्यानुसार जिल्ह्याने तालुकानिहाय लक्ष्यांक निश्चित करुन कृषि आयुक्तालयास कळवावी. तालुक्यातील प्रकल्प क्षेत्र निवडताना त्या तालुक्यातील सर्वात कमी उत्पादकता असणा-या मंडळाची निवड करुन प्रकल्प राबवावा.

२. जिल्ह्यातील अनुसुचित जाती (किमान १६.६० टक्के) व अनुसूचित जमाती (किमान ८.६० टक्के) यांच्या लोकसंख्येच्या टक्केवारीच्या प्रमाणात लाभार्थ्यांची निवड करावी. सर्वसाधारण प्रवर्गाच्या मंजूर कार्यक्रमापैकी ५ टक्के लाभ दिव्यांग प्रवर्गास देण्यात यावा. तसेच सर्व प्रवर्गातील लाभार्थींच्या ३० टक्के महिलांची निवड करावी. जिल्ह्यासाठी प्राप्त होणारा आर्थिक कार्यक्रम राबविताना प्रवर्गनिहाय असलेल्या टक्केवारीच्या प्रमाणात कार्यक्रम राबविण्यात यावा.

➢ प्रकल्प आखणी -

सन २०२३-२४ चा कार्यक्रम १० हेक्टरचा एक या प्रमाणे लघु प्रकल्पाच्या (क्लस्टर) स्वरुपात राबविणे बंधनकारक राहील. या प्रकल्पाचे उदीष्ट व त्यावरुन जो परिणाम अपेक्षित आहे यांची नीट मांडणी करुन लघु प्रकल्प आराखडा तयार करण्यात यावा. निवड केलेल्या क्षेत्राच्या पायाभूत सर्व्हेक्षणाचे (बेसलाईन सर्व्हे) काम पूर्ण करुन सोबत सहपत्रित केलेल्या विहित प्रपत्रात माहिती भरुन प्रकल्पातील उत्पादकतेच्या लक्ष्यांकासह प्रकल्प आराखडा तयार करुन त्यास जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी मान्यता प्रदान करावी. निवड करण्यात आलेल्या प्रकल्प क्षेत्राची निवड इतर कोणत्याही योजनेमध्ये/प्रकल्पामध्ये करु नये. जर प्रकल्प क्षेत्राची एका पेक्षा जास्त प्रकल्पांमध्ये निवड केल्याचे आढळुन आल्यास प्रकल्पाचा संपूर्ण खर्च वसूल पात्र राहील. तसेच प्रकल्प पूर्ण झाल्यानंतर त्यात कितपत यश आले आहे, याचा प्रगती अहवाल साध्य झालेली उत्पादकता, पीक कर्जाचे स्केल ऑफ फायनान्स या अनुषंगाने तयार करण्यात यावा. तसेच विविध बाबी राबवितांना पीक वाढीच्या विविध अवस्थेतील फोटोसहीत यशोगाथा तयार करावी.

➢ **योजनेमध्ये राबविण्यात येणारे घटक**

१.देशी आणि अती लांब धाग्याच्या कापसाचे बिजोत्पादनाची आद्यरेषिय प्रात्यक्षिक

२.एकात्मिक पीक व्यवस्थापन (आयसीएम) आद्यरेषिय प्रात्यक्षिक

३. आंतरपिक पध्दतीचे आद्यरेषिय प्रात्यक्षिक

४. कपाशीच्या सुधारीत सरळ वाणांच्या अतीघन लागवडीच्या चाचण्या (एचडीपीएस)

५. पीक संरक्षण औषधी व बायो-एजंटच चे वितरण

६. राज्यस्तरीय प्रशिक्षण

७. ऑनलाईन पेस्ट मॉनिटरिंग ॲण्ड ॲडवायझरी सिस्टीम (ओपीएमएएस)

८.स्थानिक पुढाकाराच्या बाबी- फरदड निर्मुलन प्रात्यक्षिक

➢ **पीक प्रात्यक्षिके**

राज्यातील विविध पिकांची उत्पादकता वाढविण्याच्या हेतूने तंत्रज्ञान प्रसाराचे साधन म्हणून पीक प्रात्यक्षिके शेतक-यांच्या शेतावर आयोजित करण्यात येतात. कृषि आयुक्तालयाच्या सन २०२३-२४ साठीच्या शेतीशाळा मार्गदर्शक सुचनेनुसार क्रॉपसॅप अंतर्गत घेण्यात येणा-या शेतकरी शेतीशाळा (FFS) संलग्न प्रात्यक्षिके राबविण्यात यावीत. सर्व शेतक-यांसोबत नियमित संवाद साधणे व तंत्रज्ञान प्रसारासाठी प्रात्यक्षिकांच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी पुढील प्रमाणे कार्यवाही करावी.

१. पीक प्रात्यक्षिक १० हेक्टर क्षेत्रावर घेण्यात यावे व हे क्षेत्र शक्यतो सलग असावे.

२. पीक प्रात्यक्षिकाची अंमलबजावणी करण्याची जबाबदारी कृषि सहाय्यकाची राहील.

३. संबंधित कृषि पर्यवेक्षकांनी दर १५ दिवसाला पीक प्रात्यक्षिकांना नियमितपणे भेट द्यावी व शेतक-यांना मार्गदर्शन करावे. तसेच कृषि सहाय्यकांना पुढील भेटीपर्यंत प्रात्यक्षिकांतर्गत करावयाच्या कामांबाबत सूचना द्याव्यात आणि भेटीवेळी झालेल्या कामाचे मुल्यमापन करुन आपला अहवाल वरीष्ठ कार्यालयास नियमितपणे सादर करावा. संबंधित मंडळ कृषि अधिका-यांनी १५ दिवसातून एकदा किमान एका पीक प्रात्यक्षिकास भेट द्यावी व आपला अहवाल प्रपत्र १ मध्ये सादर करावा. तालुका कृषि अधिका-यांनी दर महिन्याला जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिका-यांना पीक प्रात्यक्षिकाचा अहवाल सादर करावयाचा आहे.

प्रपत्र १

कृषि उन्नती योजना अन्न व पोषण सुरक्षा -व्यापारी पिके अंतर्गत कापूस विकास कार्यक्रम सन २०२३-२४

१) आयसीएम २) आंतरपीक ३) एचडीपीएस प्रात्यक्षिक प्रकारानुसार कापूस व आंतरपिक (असल्यास) उत्पादकता स्वतंत्रपणे नमुद करावी.

अ.क्र.	बाब	तालुका	प्रात्यक्षिकाखालील क्षेत्र	उत्पादकता (किलो/हे.) लिंट	
				प्रात्यक्षिक प्लॉट	तुलनात्मक प्लॉट

४. विभागातील प्रत्येक अधिका-याने किमान एक प्रात्यक्षिक दत्तक घ्यावे. सदर प्रात्यक्षिकास नियोजनापासून वेचणी व पिकाचे अवशेष काढेपर्यंत दर महिन्याला एक भेट देऊन योग्य ते मार्गदर्शन करावे. याबाबतचा अहवाल वरीष्ठ कार्यालयास सादर करावा.

५. तालुक्यातील कापूस पिकाची सरासरी उत्पादकता, राज्यात काही शेतक-यांनी कापूस पिकात मिळविलेली उच्चतम उत्पादकता आणि त्या पिकाची विद्यापीठाने ठरवून दिलेली अनुवांशिक

उत्पादनक्षमता (जेनेटिकल पोटँशियल) यामध्ये मोठी तफावत आहे. ही तफावत कमी करुन पिकांची उत्पादकता वाढविण्यासाठी स्थानिक कृषि हवामान पध्दतीचा विचार करुन संबंधित कृषि विद्यापीठाच्या कार्यक्षेत्रातील कापूस पिकासाठी विभागीय कृषि सहसंचालकांनी या कामी कृषि विद्यापीठ, कृषि विभागाचे क्षेत्रिय अधिकारी व अन्य संस्थांशी समन्वय साधून तंत्रज्ञान निश्चित करुन घ्यावे व हे तंत्रज्ञान शेतक-यांपर्यंत पोहोचविण्याच्या दृष्टीने विस्तार कार्याचे तसेच पीक प्रात्यक्षिकांचे नियोजन करावे. तंत्रज्ञान निश्चितीसाठी कापूस पिकाचे उच्चतम उत्पादन घेतलेल्या शेतक-यांची देखील मदत घेण्यात यावी.

६. एकूण १० हेक्टर क्षेत्र असणा-या शेतक-यांचे समुह/गटामार्फत प्रात्यक्षिकांची अंमलबजावणी करण्यात यावी. गटामधील जे शेतकरी शासनाने ठरवून दिलेल्या तंत्रज्ञानाप्रमाणे पीक प्रात्यक्षिकांचे आयोजन करण्यास तयार असतील अशा शेतकरी समुहांना लाभार्थी म्हणून निवडण्यात यावे. गावातील अधिक गटांची इच्छुकता प्राप्त झाल्यास लाभार्थी गटाची लॉटरी पध्दतीने निवड करण्यात यावी. प्रत्येक शेतकरी गटात किमान १० शेतक-यांचा तसेच १० हे. क्षेत्राचा समावेश असणे बंधनकारक राहील. प्रत्येक शेतक-याला कमीतकमी एक एकर व जास्तीत जास्त एक हेक्टर क्षेत्र मर्यादेपर्यंत आर्थिक लाभ देण्यात यावा.

७. पीक प्रात्यक्षिकासाठी निवडण्यात आलेल्या शेतक-यांना वाटप केलेल्या मृद आरोग्य पत्रिकेआधारे अथवा ज्या ठिकाणी मृद आरोग्य पत्रिका उपलब्ध नसेल अशा ठिकाणी मृद तपासणी करुन त्या अहवालाप्रमाणे लागणा-या निविष्ठा निश्चित कराव्यात. सदर निविष्ठा संबंधित कृषि विद्यापीठाच्या शास्त्रज्ञ व संबंधित विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी निश्चित कराव्यात. प्रात्यक्षिकासाठी लागणा-या निविष्ठा (बियाणे, खते व औषधे इ.) प्राधान्याने महाबीज, राष्ट्रीय बीज निगम, कृषि विद्यापीठे, शासकीय जैविक प्रयोगशाळा या शासकीय संस्थांमार्फत संदर्भ क्र.३ व ४ चे अवलंब करून खरेदी कराव्यात.या निविष्ठांव्यतिरिक्त आवश्यक अन्य निविष्ठांची लाभार्थी शेतकरी गटाने खुल्या बाजारातून त्यांच्या पसंतीने खरेदी करावी व त्यानंतर गटातील शेतक-यांच्या आधार संलग्न बँक खात्यात थेट अनुदान जमा करण्यात यावे. लाभार्थी गटाने तसेच कृषि सहाय्यक यांनी पीकनिहाय वितरण केलेल्या व वापरलेल्या निविष्ठांच्या नोंदी नोंदवहीत ठेवाव्यात. कृषि विभागामार्फत शेतक-यांना कीटकनाशके, खते व औषधे इ. ची 'जेनेरिक नावाने' शिफारस करावी.

८. पीक प्रात्यक्षिके राबविताना कृषी विद्यापीठाने पीक निहाय व पिकाच्या वाढीच्या अवस्थानुसार केलेल्या शिफारशींचा अवलंब करावा.तसेच रासायनिक खतांवरील खर्च कमी करण्यासाठी वेळोवेळी दिलेल्या सूचनांचा अवलंब करावा. प्रात्यक्षिक क्षेत्रामध्ये लाभार्थ्यांनी स्वखर्चाने केलेल्या अन्नद्रव्यांच्या प्रत्यक्ष वापराबाबतच्या नोंदी कृषि सहाय्यकांनी ठेवाव्यात.

९. ज्या शेतक-यांकडे सिंचन सुविधा असेल अथवा शासनाच्या विविध योजना/उपक्रमाच्या माध्यमातून विकसित सिंचन सुविधेचा लाभ होऊ शकतो आणि जे शेतकरी सूक्ष्मसिंचनाचा वापर करतील, त्यांना विशेष प्राधान्य देण्यात यावे.

१०.पीक प्रात्यक्षिकाद्वारे कृषि विद्यापीठाने शिफारस केलेल्या तंत्रज्ञानाचा वापर तसेच कीड/रोग नियंत्रण, पिकात ओलावा राखणे व उत्पन्नात वाढ करणे इ. बाबी साध्य कराव्यात. तसेच संदर्भ क्र.८ नुसार दिलेल्या खालील उत्पादन वाढीसाठी दिलेल्या सुत्रांचा अवलंब करण्यात यावा.

- जमिनीच्या प्रकारानुसार वाणांची निवड
- जमिनीच्या प्रकारानुसार लागवडीचे अंतर
- पूर्वहंगामी लागवड टाळण्यासाठी १ जून नंतर बियाणे उपलब्धता
- हलक्या जमिनीसाठी सरळ वाणांची अतिघन लागवड

- सूक्ष्म सिंचनाचा वापर
- पावसात खंड पडल्यास संरक्षित सिंचन
- एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन
- एकात्मिक कीड व रोग व्यवस्थापन
- पर्यावरणपुरक औषधांचा वापर
- क्रॉपसॅप अंतर्गत शेतीशाळा
- स्वच्छ कापूस वेचणी
- एक गाव एक वाण साठी विशेष प्रयत्न
- फरदड निर्मुलन मोहिम - सिंचनाच्या उपलब्धतेनुसार रब्बी पिकाची निवड
- जिनींग व एकत्रीकरण केंद्रांची स्वच्छता
- स्वच्छता मोहिमेमध्ये जिल्हा प्रशासनाचा सहभाग

११.पीक प्रात्यक्षिकामध्ये वापरलेले तंत्रज्ञान या प्रात्यक्षिकामध्ये सहभागी नसणा-या राज्यातील इतर सर्व शेतक-यांपर्यंत पोहोंचविण्यासाठी प्रात्यक्षिकाचे शेतावर शेतक-यांच्या भेटीचे आयोजन करण्यात यावे.

१२.प्रत्येक पीक प्रात्यक्षिकाकरिता शेतकरी गटाच्या व कृषि पर्यवेक्षकांच्या उपस्थितीत शास्त्रोक्त पध्दतीने पीक कापणी प्रयोग घ्यावेत. त्याचबरोबर रँडम पध्दतीने कंट्रोल प्लॉटची निवड करुन तेथील उत्पादकतेच्या नोंदी ठेवाव्यात. याची संपूर्ण जबाबदारी संबंधित कृषि सहाय्यक व कृषि पर्यवेक्षकांची राहील आणि याचे संपूर्ण संनियंत्रण तालुका कृषि अधिकारी यांनी करून पीक प्रात्यक्षिकांच्या उत्पादकतेची माहिती गावनिहाय/ पीकनिहाय/ महसूल मंडळनिहाय संकलित करावी. तालुक्यातील पीक प्रात्यक्षिकांच्या उत्पादकतेचा अहवाल जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी संकलित करुन कृषि आयुक्तालयास सादर करावा. सदर अहवाल कापूस पिकाच्या अंतिम वेचणीनंतर १५ दिवसांमध्ये कृषि आयुक्तालयास सादर करण्याची दक्षता घ्यावी. पीक प्रात्यक्षिकामध्ये पीक कापणी प्रयोगाचे प्रत्यक्ष आयोजन करुन पीक कापणीचा अहवाल प्रपत्र २ मध्ये सादर करण्याची प्राथमिक जबाबदारी कृषि सहाय्यकांची असल्याने त्यांनी विहित कालावधीत अहवाल सादर करावा.

१३.पीक प्रात्यक्षिकांतर्गत विहित केलेल्या कमाल देय मर्यादेच्या आतच अनुदान अनुज्ञेय राहील याची कृपया नोंद घ्यावी. प्रात्यक्षिकांसाठी इतर आवश्यक निविष्ठा खरेदी लाभार्थी गटाने स्वत: करावयाची असून अनुदान थेट बँक खात्यावर जमा करावयाचे असल्याने लाभार्थी हिश्याचा प्रश्न उद्भवत नाही.

१४.पीक प्रात्यक्षिकांसाठी आकस्मिक खर्चासाठी मंजूर रु. १००० प्रती हेक्टर ही तरतुद शेती दिन, प्रशिक्षण/प्रसिध्दी साहित्य, शास्त्रज्ञ व कृषि तज्ञ यांच्या भेटी व मार्गदर्शन व आकस्मिक खर्च इ. साठी खालीलप्रमाणे वापरावी.

- ऑगस्ट-सप्टेंबर महिन्यामध्ये प्रात्यक्षिक प्लॉटवर शेतीदिनाचे आयोजन करून परिसरातील शेतकऱ्यांच्या भेटी घडवून आणाव्यात. शेती दिनास स्थानिक लोकप्रतिनिधीना बोलवावे. शेतीदिनासाठी प्रति हेक्टर रु. २५०/- या मर्यादेत खर्च करण्यात यावा. याद्वारे राबविलेल्या तंत्रज्ञानास व्यापक प्रसिद्धी द्यावी.
- प्रशिक्षण प्रसिध्दी साहित्यासाठी प्रति हेक्टर रु. २५० तरतूद असून सदर तरतूद लाभार्थ्याला शेतकरी मासिकाचे वर्गणीदार करण्यासाठी वापरावी. याबाबतचा अहवाल शेतकरी मासिक कार्यासनास व या कार्यासानास स्वतंत्रपणे पाठवावा. मात्र लाभार्थी शेतकरी मासिकाचा सभासद असल्यास अन्य स्वरुपाचे प्रशिक्षण साहित्य उपलब्ध करुन द्यावे.

- शास्त्रज्ञ व कृषितज्ञ यांच्या भेटी व मार्गदर्शनासाठी रु.३०० प्रति हेक्टर अनुदान अनुज्ञेय असून पेरणीपूर्व/पिकाचे वाढीच्या कालावधीमध्ये तसेच काढणीपश्चात कालावधीमध्ये प्रात्यक्षिक प्रकल्प क्षेत्रास कृषी विद्यापीठ/कृषी महाविद्यालय/ कृषी विज्ञान केंद्र/ कृषी संशोधन केंद्र येथील शास्त्रज्ञ यांच्या भेटी व लाभार्थ्यांशी संवाद घडवून आणावा. त्यांनी केलेल्या मार्गदर्शनाची नोंद कृषि सहाय्यकांनी क्षेत्रिय स्तरावरील नोंदवहीत करावी.
- उर्वरित रक्कम रु.२०० प्रति हेक्टर आकस्मिक खर्च-प्रात्यक्षिक नोंदवही इ. साठी खर्च करण्यात यावे.

१५.तालुका/ जिल्ह्यातील निवडक ३ यशोगाथा कृषि आयुक्तालयास सादर कराव्यात. त्यानुसार महत्वाच्या टप्यातील पिकाच्या वाढीच्या अवस्थेतील छायाचित्रे काढून पाठवावीत.

सर्व प्रात्यक्षिकांसाठी संबंधित कृषि सहाय्यक यांनी प्रात्यक्षिकांचे सर्व अभिलेख ठेवणे बंधनकारक असून वरिष्ठ अधिका-यांनी वेळोवेळी प्रात्यक्षिकांना भेटी देऊन मार्गदर्शन करावे. प्रात्यक्षिके राबविण्याची संपूर्ण जबाबदारी कृषि सहाय्यकांची राहील व गावनिहाय संकलित केलेल्या पीक कापणी निरिक्षण अहवालाची एकत्रित नोंद मंडळस्तर एका स्वतंत्र नोंदवहीत ठेवणे मंडळ कृषि अधिका-यांना बंधनकारक राहील. कृषि सहाय्यकांनी पिक कापणी नोंदवही प्रपत्र २ नुसार ठेवावी. याबाबत तालुका कृषि अधिकारी, उप विभागीय कृषि अधिकारी, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांची सनियंत्रण व प्रशासकीय जबाबदारी राहील. प्रत्येक प्रात्यक्षिका शेजारी गुणात्मक तुलनेसाठी शेतक-याने स्थानीक पध्दतीने घेतलेल्या तेवढयाच क्षेत्राचा कंट्रोल प्लॉट निवडावा. दोन्ही क्षेत्राच्या पिकाच्या पेरणीपासून कालक्रमानुसार वापरलेल्या निविष्ठांच्या नोंदी बरोबरच त्यासाठी आलेल्या खर्चाची तारीखवार नोंद व दोन्ही क्षेत्रातून आलेल्या उत्पादनाची सांख्यिकी पध्दतीने पीक कापणी प्रयोग घेऊन विश्लेषणात्मक नोंदी खालील प्रपत्रात ठेवाव्यात.

प्रपत्र २

कृषि उन्नती कार्यक्रमांतर्गत अन्न व पोषण सुरक्षा -व्यापारी पिके अंतर्गत कापूस विकास कार्यक्रम सन २०२३-२४

कृषि सहाय्यक स्तरावरील पीक कापणी प्रयोग नोंदवही नमुना

(१)आयसीएम २)आंतरपीक ३)एचडीपीएस प्रात्यक्षिक प्रकारानुसार कापूस आणि आंतरपिकाची उत्पादकता इ.ची नोंदवही

सहभागी शेतक-यांचे नाव व शेत गट क्र.	प्रात्यक्षिकातील क्षेत्र (हे.)	मिळालेले उत्पादन (क्विं./हे.)	किमान आधारभूत किंमतीनुसार मिळालेले उत्पन्न (रु./हे.)		प्रात्यक्षिकातील मिळालेले निव्वळ उत्पन्न (रु./हे.)
			प्रात्यक्षिकातील	नियंत्रित प्लॉट	
एकूण					

वरीष्ठ अधिका-याने या नोंदवहीत तपासणी करुन दिनांकासहित अभिप्राय नोंदवून स्वाक्षरी करावी.

- प्रात्यक्षिकांचे अनुभवावरुन गावातील /जवळपासच्या क्षेत्रातील किती शेतक-यांनी तंत्रज्ञान अवलंब केला.
- त्यांची शेतकरी संख्या . . . . व क्षेत्र . . . . हेक्टर
- प्रात्यक्षिकास भेटी दिलेल्या शेतक-यांची संख्या . . . . .
- सदर अभिलेख अभियानाच्या मुल्यमापनाचे वेळी उपलब्ध करुन देणे बंधनकारक राहील.

सदर कृषि सहाय्यकाची बदली झाल्यास नोंदवही रुजु होणा-या नवीन कृषि सहाय्यकाकडे वर्ग करावी. सदर अभिलेख कायमस्वरुपी (२० वर्ष) जतन करणे बंधनकारक राहील.

- तालुक्याची सरासरी उत्पादकता
- प्रात्यक्षिकासाठी निर्धारित उत्पादकता
- प्रात्यक्षिकात आलेली उत्पादकता

कृषि सहाय्यकांनी त्यांचेकडे घेतलेल्या प्रात्यक्षिकांचा सर्व शेतकयांचा- उत्पादन व खर्चाचा अहवाल प्रपत्र ३ मध्ये जतन करावा व त्याची एक प्रत तालुका कृषि अधिकायांना- सादर करावी. तालुकास्तरावर प्रात्यक्षिकातील सर्व शेतक-यांचे पीक कापणीत आलेल्या उत्पादनाचा पिकनिहाय अहवाल संकलित करावा व संकलित केलेला खरीप व रबीचा अंतिम अहवाल ((Excel sheet जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना सादर करावा. जिल्ह्याचा संकलित अहवाल विभागीय कृषि सहसंचालक यांना सादर करुन विभागाचा संकलित अहवाल कृषि आयुक्तालयास ई-मेलद्वारे ddacashcrop@gmail.com सादर करावा.

प्रपत्र-३.

कृषि उन्नती कार्यक्रमांतर्गत अन्न व पोषण सुरक्षा -व्यापारी पिके अंतर्गत कापूस विकास कार्यक्रम सन २०२३-२४

पीक प्रात्यक्षिकातील उत्पन्न व खर्चाबाबतचा अहवाल (गावनिहाय तालुका)

शेतक-यांचे नावव गट क्र	प्रात्यक्षिक प्रकार	प्रात्यक्षिक प्लॉट मधील एकूण खर्च(रु.)	पारंपारीक पध्दतीचे प्लॉटमधील एकूण खर्च (रु.)	प्रात्यक्षिक प्लॉटमधील उत्पादन (क्विं./हे.)	पारंपारीक पध्दतीचे प्लॉटमधील उत्पादन (क्विं./हे.)	बाजारभावानुसार मिळालेले उत्पन्न (रु./हे.)		प्रात्यक्षिकातील मिळालेले निव्वळ वाढीव उत्पन्न (रु./हे.)
						प्रात्यक्षिकातील	पारंपारीक पध्दतीचे प्लॉटमधील	
	आयसीएम							
	आंतरपीक							
	एचडीपीएस							

प्रात्यक्षिक अंमलबजावणीबाबत सर्वसाधारण सूचना

- प्रात्यक्षिक क्लस्टरसाठी निवड केलेल्या क्षेत्राचे मंडळ कृषि अधिकारी यांनी कृषि सहाय्यक व कृषि पर्यवेक्षक यांच्या मदतीने पायाभूत सर्वेक्षण काम पूर्ण करून क्लस्टरमधील उत्पादकतेच्या लक्षांकासह प्रकल्प आराखडा तयार करावा व त्याची योग्यता विचारात घेवून त्यास जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी यांनी मान्यता प्रदान करावी. निश्चित केलेले प्रात्यक्षिकांचे तालुकानिहाय उत्पादकता लक्षांक या कार्यासनास कळविण्यात यावे.
- अनु.जाती, अनु.जमाती, महिला, अपंग लाभार्थ्यांना विहीत प्रमाणानुसार लाभ देणे बंधनकारक राहील.
- प्रात्यक्षिकासाठी आवश्यक सर्व निविष्ठांविषयी शेतक-यांना अवगत करावे, निविष्ठांची खरेदी उत्पादक गटाने वेळेत करणे बंधनकारक राहील. गटामार्फत खरेदी करण्यात आलेल्या तसेच शेतकरी लाभार्थीनिहाय वाटप केलेल्या निविष्ठांच्या नोंदी कृषि सहाय्यकाने प्रात्यक्षिक नोंदवहीमध्ये घ्याव्यात.
- लाभार्थी गटाने पिकनिहाय वितरण केलेल्या व वापरलेल्या निविष्ठांच्या नोंदी नोंदवहीत ठेवाव्यात.

- प्रात्यक्षिकांतर्गत प्रती हेक्टरी आर्थिक मर्यादेपेक्षा अधिकचा खर्च झाल्यास सदर खर्च संबंधित लाभार्थी गटाने करावा.
- प्राप्त निविष्ठांचा वापर नियोजित प्रात्यक्षिकांसाठीच केला जाईल व गैरवापर होणार नाही याबाबत खातरजमा कृषि सहाय्यक यांनी करावी.
- लाभार्थी शेतक-यांची यादी ग्रामपंचायत नोटीस बोर्डवर जाहीर करावी तसेच केंद्र व राज्य शासनाच्या वेबसाईटवर कृषि सहाय्यक यांनी भरावी.
- प्रात्यक्षिक प्लॉट शेजारी पारंपारीक पध्दतीवर आधारित तुलनात्मक प्लॉट घेण्यात यावा.
- प्रात्यक्षिके शक्यतो रस्त्यालगत तसेच, संबंधित गावातील जमिनीचा प्रकार / सुपिकता यांचे प्रातिनिधिक असावीत. प्रात्यक्षिकाचा फलक प्लॉट मधे दर्शनी भागात लावावा व त्यावर खालील माहिती नमुद करावी.

कृषि उन्नती कार्यक्रमांतर्गत राष्ट्रीय अन्न सुरक्षा व पोषण अभियान -व्यापारी पिके अंतर्गत ---------- पीक प्रात्यक्षिक'

१) समाविष्ठ गावांचे नाव:	२) सहभागी शेतकरी संख्या:	३) पीक व वाण:
४) प्रात्यक्षिकाचा प्रकार:	५) खत मात्रा:	६) जैविक खते मात्रा:
७) सुक्ष्म मुलद्रव्ये मात्रा:	८) बियाण्याचे प्रमाण व पेरणीचे अंतर:	९) पेरणीची तारीख:
१०) शेतकरी गट प्रमुख व कृषि सहाय्यकाचे नांव व भ्रमणध्वनी संपर्क क्रमांक		

- अभियानाअंतर्गत प्रात्यक्षिकासाठी वितरीत करावयाच्या निविष्ठासंदर्भात मागणी, तपासणी व देयक अदायगी याअनुषंगाने संचालक, निविष्ठा व गुणनियंत्रण यांनी वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या अद्ययावत मार्गदर्शक सूचनांनुसार कार्यवाही करण्यात यावी.

१६.पीक प्रात्यक्षिकाकरीता बियाणे:

१. पीक प्रात्यक्षिकांसाठी प्राधान्याने नविन अधिसुचित झालेल्या वाणांच्या प्रमाणित / सत्यप्रत बियाण्यास १०० टक्के अनुदान अनुज्ञेय राहील.

२. महाबीज, राष्ट्रीय बीज निगम, कृषि विद्यापीठे, केंद्रिय कापूस संशोधन संस्था, नागपूर यांचेकडील वाणनिहाय प्रमाणित/ सत्यप्रत बियाणे उपलब्धतेबाबत तपशील त्यांचे नजीकच्या स्थानिक कार्यालयाशी संपर्क साधून उपलब्ध करुन घ्यावा.

३. स्थानिक कृषि हवामान परिस्थितीनुरुप संलग्न कृषितज्ञांचे सल्ल्याने वरील १ व २ नुसार वाणांची निवड करुन त्यांची शेतक-यांनी खरेदी करावी.

कापूस पीक प्रात्यक्षिकासाठी अद्ययावत संकरित/देशी वाणांचे प्रमाणित/सत्यप्रत बियाणे केंद्रिय कापूस संशोधन संस्था, नागपूर, महाबीज,राष्ट्रीय बीज निगम, कृषि विद्यापीठ तसेच कृषि विज्ञान केंद्र यांचेकडून व कमतरता भासल्यासच नोंदणीकृत शेतकरी उत्पादन कंपनी, देशी कापूस बियाणे उत्पादक शेतकरी यांचेकडील बियाणे उपलब्धता विचारात घेऊन प्रात्यक्षिकांचे नियोजन करण्यात यावे. आवश्यकता भासल्यास इतर राज्यातील शासन अंगीकृत उपक्रम तसेच कृषि विद्यापीठ यांचेकडून महाराष्ट्रात लागवडीस योग्य वाणांचे बियाणे उपलब्ध करुन घ्यावे. या व्यतिरिक्त कापसाच्या अतिघन लागवडीसाठी बियाण्याची कमतरता भासल्यास ते मागील वर्षी घेण्यात आलेल्या कापूस प्रात्यक्षिक क्षेत्रातील उत्पादित बियाण्यातून वापरण्यात यावे.

- जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी स्तरावरुन लक्षांकनिहाय व घटकनिहाय लागणाऱ्या बियाण्यांची मागणी पुरवठादार संस्थांना तात्काळ दयावी. बियाणे पुरवठादार संस्थांनी त्यांचे वितरकामार्फत

प्रमाणित/सत्यप्रत बियाणे वाटप करावयाचे आहे. मंडळ कृषि अधिकाऱ्यांनी (नोडल आधिकारी) अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व इतर प्रवर्गातील शेतकऱ्यांच्या याद्या संबधित वितरकाकडे द्याव्यात. बियाणे खरेदी निवड केलेल्या गटाने विहित मुदतीत आणि शिफारसित वाणांचीच केली आहे याची कृषि सहाय्यकांनी खातरजमा करावी.

- शेतकऱ्यांना बियाणे घेण्यासांठी जास्त अंतर जावे लागणार नाही यादृष्टीने जास्तीत जास्त वितरकांकडे बियाणे उपलब्ध होईल याची दक्षता जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकारी व बियाणे पुरवठादार संस्थांनी घ्यावी.
- जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी तालुकानिहाय व प्रवर्गनिहाय निश्चित केलेल्या लक्षांकानुसार पुरवठादार संस्थांनी त्या तालुक्यातील आपल्या अधिकृत वितरकांकडे बियाणे उपलब्ध करुन द्यावे व वाणनिहाय किती बियाणे उपलब्ध करुन देण्यात आले आहे याची वितरकनिहाय माहिती संबधीत तालुका कृषि अधिकारी व जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना विनाविलंब उपलब्ध करून द्यावी.
- निवड झालेल्या गटातील / उत्पादक कंपनीमधील बियाणे घेण्यास येणाऱ्या शेतकऱ्याचे नाव, प्रवर्ग, गाव, गट क्रमांक, क्षेत्र याबाबतची माहिती घेऊन व त्याची खात्री करुन संबधित वितरकांनी शेतकऱ्याला बियाणे वितरीत करावे.
- **कृषि विभागामार्फत कोणत्याही परिस्थितीत शेतकऱ्याकडुन अनुदान वजा जाता रक्कम वसुल केली जाणार नाही याची पुरवठादार संस्थांनी नोंद घ्यावी. लाभार्थी हिश्श्याची रक्कम शेतकऱ्याकडून वसुल करण्याची जबाबदारी पुरवठादार संस्थांच्या वितरकांची राहील.**
- पुरवठादार संस्थांकडून वितरकांकडे बियाणे प्राप्त झाल्यानंतर गुणवत्ता नियंत्रण निरीक्षकांनी लॉट निहाय नमुने घेऊन शासकीय बीज परीक्षण प्रयोगशाळेकडून तपासून घ्यावेत. गुणवत्ता नियंत्रणाबाबत व अप्रमाणित नमुन्याच्या देयक अदायगी प्रकरणी संचालक, निविष्ठा व गुणनियंत्रण यांनी वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या निर्देशांचे पालन करावे. देशी वाणाच्या प्रात्यक्षिकातील उत्पादित बियाणे शेतक-यांनी स्वत:ची खात्री पटल्यानंतर वापरावे. याबाबत कोणतीही तक्रार ग्राह्य धरण्यात येणार नाही.
- **आयुक्तालयाकडून उपलब्ध करून देण्यात येणाऱ्या अनुदानामधून प्रथम प्राधान्याने बियाणे घटकाची अदायगी विहित कार्यपद्धतीचा अवलंब करून करावी.**
- सदर घटकाचे प्रभावी सनियंत्रणाची जबाबदारी जिल्हा अधिक्षक कृषी अधिकारी यांची राहील.

१७.कीडनाशके व बायो एजंटस

कृषि विद्यापीठाच्या शास्त्रज्ञांचे सल्ल्याने निविष्ठा निश्चिती करताना सदर तालुक्यातील पिकनिहाय कीड/रोग प्रादुर्भावाच्या वातावरणात संलग्न पूर्वइतिहासाचा विचार करुन शक्यतो कीड/रोग प्रतिकाकरक/प्रतिबंधक वाणांची निवड करावी.

- आवश्यक जैविक/रासायनीक औषधांची लाभार्थी शेतकरी गटाने प्राधान्याने शासकीय प्रयोगशाळा, कृषि विद्यापीठे यामधून खरेदी करावी. त्या व्यतिरिक्त त्यांनी खुल्या बाजारातून शिफारसीप्रमाणे त्यांच्या पसंतीच्या औषधांची खरेदी करावी.
- प्रात्यक्षिक क्षेत्रातील पिकावर येणाऱ्या संभाव्य किडी व रोगांबाबत सखोल माहिती लाभार्थ्यास देण्यात यावी. पिकाच्या विविध अवस्थेमध्ये येणाऱ्या किडींचे सर्वेक्षण करण्याबाबत लाभार्थ्यास प्रशिक्षित करावे तसेच क्रॉपसॅप अंतर्गत मार्गदर्शक सूचनांनुसार संबंधित कृषि सहाय्यकांनी किडींच्या

नर पतंगांची संख्या लक्षात येण्यासाठी हेक्टरी ५ कामगंध सापळ्यांचा (PheromoneTrap) वापर करावा. किड रोग सर्वेक्षणाच्या आधारे दिलेल्या सल्ल्यानुसारच किड नाशकांचा वापर करण्याबाबत लाभार्थ्यास प्रवृत्त करावे.यासाठी कृषी विद्यापीठाने पीक निहाय व किड रोगनिहाय केलेल्या शिफारशींचा अवलंब करावा तसेच लेबल क्लेमप्रमाणेच किडनाशकाची निवड करावी.

१८) तण नाशकांचा वापर:

कापूस आणि कडधान्य (मुग, उडीद) या सारख्या आंतरपिकांच्या उत्पादन वाढीसाठी राबवावयाच्या तंत्रज्ञान प्रात्यक्षिकांमध्ये तण व्यवस्थापनासाठी तणनाशकांचा वापर करण्याबाबत लाभार्थ्यांना मार्गदर्शन करावे.विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी निश्चित केलेल्या बाबनिहाय खर्च प्रमाणकानुसार उगवणीपूर्व/ उगवणीनंतर वापरावयाच्या तणनाशकांचा काळजीपूर्वक अभ्यास करून तणनाशके फवारणीचे तंत्र लाभार्थ्यांना समजावून सांगावे.तणनाशकांचा वापर ज्या तणांसाठी करण्यात आला त्याबाबतच्या नोंदी प्रात्यक्षिक नोंदवहीत घ्याव्यात.

१९) अनुदान कार्यपध्दती : प्रात्यक्षिकात सहभागी गटातील शेतक-यांच्या आधार संलग्न बँक खात्यात थेट अनुदान जमा करण्यात येईल. शासन यंत्रणेमार्फत पुरवठा करण्यात आलेल्या सर्व स्वउत्पादित निविष्ठांचे प्रत्येक बॅचेसचे नमुने काढून प्रयोगशाळेत तपासणी करून घ्यावेत. **अप्रमाणित निविष्ठांची देयके अदा करू नयेत.**

योजनेतील विविध घटकांबाबत सविस्तर सूचना खालीलप्रमाणे आहेत.

१) आद्यरेषिय प्रात्यक्षिके (देशी व अती लांब धाग्याच्या कापसाचे बिजोत्पादन)

सदर कार्यक्रम कृषि विद्यापीठाच्या मार्फत राबविण्याचे प्रस्तावित असून डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला यांना २० हेक्टर व वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी, जि.परभणी यांना १० हेक्टर अशा एकूण ३० हेक्टर क्षेत्राकरीता भौतिक लक्षांक देण्यात येत आहे. रु.९०००/- प्रति हेक्टर प्रात्यक्षिकाप्रमाणे अनुदान जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, अकोला व परभणी यांचेमार्फत संबंधित कृषि विद्यापीठाकडे वर्ग करण्यात यावेत. या कार्यक्रमांतर्गत उत्पादित बियाणे पुढील वर्षीच्या कार्यक्रमांतर्गत वापरण्यात येईल. जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, अकोला व परभणी यांनी कृषि विद्यापीठाशी संपर्क साधून कार्यक्रम यशस्वी रितीने राबविला जाईल याकडे पाठपुरावा करावा. ही प्रात्यक्षिके एक हेक्टरची असून त्यासाठी प्रति हेक्टरी खर्च प्रमाणक रु. ९०००/- हेक्टर च्या मर्यादेत निश्चित करुन घ्यावीत. याबाबत बीज प्रमाणीकरण यंत्रणा, महाबीज, अकोला इत्यादी यंत्रणांशी योग्य तो समन्वय साधून बिजोत्पादन कार्यक्रमाची आखणी करुन सदरचा कार्यक्रम कृषि आयुक्तालयास कळविण्यात यावा व त्यानुसार अंमलबजावणी तात्काळ करावी.

- कृषि विद्यापीठाच्या किती क्षेत्रावर प्रमाणित बियाणे उत्पादनाचा कार्यक्रम राबविला आहे याची **माहिती पेरणी होताच जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी, अकोला व परभणी यांना कळवावी व बीज गुणाकांनुसार उपलब्ध होणा-या प्रमाणित बियाणांच्या अंदाजानुसार अनुदानाची मागणी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांचेकडे नोंदवावी, त्याप्रमाणे त्यांना अनुदान वर्ग करण्यात यावे. वेळेत**

मागणी न नोंदविल्यास अनुदानाचा विचार केला जाणार नाही. काही अपरिहार्य कारणास्तव प्रमाणित बियाणे ऐवजी सत्यप्रत बियाणे कार्यक्रम राबविल्यास त्यासाठी सुध्दा अनुदान अनुज्ञेय राहील.

२) एकात्मिक पीक व्यवस्थापन (आयसीएम)

राज्यातील पावसाची अनियमितता, पावसातील खंड, बहुतांश हलक्या व उथळ जमिनीतील कापूस लागवड, कीड व रोगाचा प्रादुर्भाव इ. अनेक समस्या कापूस लागवडीशी संबंधित असून शेतक-यास पिकाचा अधिकाधिक मोबदला शाश्वत पध्दतीने मिळण्यासाठी **एकात्मिक पीक व्यवस्थापन (Integrated Crop Management- आयसीएम)** आवश्यक आहे. यासाठी प्रती हेक्टरी रु. ८०००/- इतके अर्थसहाय्य देय आहे. यामध्ये रु. ७०००/हेक्टर ची खर्च प्रमाणके निविष्ठांच्या वापरासाठी निश्चित करावीत आणि रु. १०००/- प्रति हे. आकस्मिक खर्चासाठी वापरावेत.

विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी केंद्रिय कापूस संशोधन संस्था किंवा कृषि विद्यापिठाच्या सहाय्याने या घटकाच्या अनुषंगाने आणि उत्पादन वाढीचे प्रमुख ४ ते ५ बाबी निश्चित कराव्यात आणि त्यावर बाबनिहाय रु. ७०००/- प्रती हेक्टर अनुदानांतर्गत देय अनुदानाची रक्कम निश्चित करावी व त्याची प्रत कृषि आयुक्तालयास माहितीसाठी सादर करावी. कोणत्याही परिस्थितीत लोकवाटा गोळा करण्यात येऊ नये. अनुदान रक्कमेव्यतिरिक्त अधिकचा एकात्मिक पीक व्यवस्थापनांतर्गत खालील बाबी आणि स्थानिक परिस्थितीनुसार कामाचे वेळापत्रक देखील निश्चित करुन घ्यावे.

केंद्र शासनाच्या Revamped मार्गदर्शक सुचनां मधील मुद्दा क्रमांक १०.४ अन्वयें भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद व राज्यातील कृषि विद्यापिठे हे बि.टी. कापूस बियाणे तयार करतात. हे बियाणे शेतकऱ्यांसाठी किफायतशीर आहे. म्हणुन भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद व राज्यातील कृषि विद्यापिठे यांनी तयार केलेल्या मान्यताप्राप्त बि.टी. कापसाचे सरळ / संकरित वाण प्रात्यक्षिकांमध्ये वापरता येऊ शकतील.

एकात्मिक पीक व्यवस्थापन (आयसीएम) प्रात्यक्षिकांमध्ये खालील बाबींचाही समावेश करता येईल.

- स्थानिक परिस्थितीशी सुसंगत बियाण्याची निवड आणि गुणवत्ता
- प्रती हेक्टर नियोजित झाडे संख्या राखण्यासाठी लागवडीच्या वेळेसच २ ते ५ टक्के रोपे पिशव्या/ द्रोण इ. मध्ये बनवुन ओळीतील खांड्या भरणे
- जोखिम व्यवस्थापन (रिस्क मिटीगेशन)
- संसाधनांचे व्यवस्थापन (रिसोर्स मॅनेजमेंट)
- कीड-रोग व्यवस्थापन
- पर्यावरणाचा समतोल (जमिनीतील उपयुक्त जिवाणू आणि गांडूळांसारख्या उपयुक्त जिवजंतूंना हानी न पोहोचविता पीक उत्पादन)

३) आद्यरेषिय प्रात्यक्षिके -आंतरपिके (कापूस पिकात मुग/उडिद)

कापूस पिकाच्या सुरवातीचा वाढीच्या अवस्थेत संपूर्ण क्षेत्र व्यापले जात नाही. त्यामुळे कापूस पिकात मुग, उडीद यासारखा कडधान्य पिकांची लागवड केल्यास अधिकचे उत्पन्न मिळु शकते. तसेच या पिकांमुळे जमिनीचा पोतदेखील सुधारतो. त्यामुळे लागवड केलेल्या देशी-संकरित कापूस क्षेत्रात मुग, उडीद यासारखा कडधान्य पिकांच्या लागवडीची आद्यरेषिय प्रात्यक्षिके आयोजित करावीत.

विभागीय कृषि सहसंचालक यांचे मार्फत मागील वर्षी या घटकांतर्गत कृषि विद्यापीठ इ. च्या सहाय्याने बाबनिहाय द्यावयाचे अनुदान, खर्च प्रमाणके निश्चित करण्यात आली होती. सदर बाबनिहाय रु.

७०००/- प्रती हेक्टर अनुदानांतर्गत देय अनुदानाच्या बाबी पुनश्च अद्यावत करुन कृषि आयुक्तालयास माहितीसाठी सादर कराव्यात. कोणत्याही परिस्थितीत लोकवाटा गोळा करण्यात येऊ नये. तसेच स्थानिक परिस्थितीनुसार कामाचे वेळापत्रक देखील निश्चित करुन घ्यावे.

केंद्र शासनाच्या Revamped मार्गदर्शक सुचनां मधील मुद्दा क्रमांक १०.४ अन्वये भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद व राज्यातील कृषि विद्यापिठे हे बि.टी. कापूस बियाणे तयार करतात. हे बियाणे शेतकऱ्यांसाठी किफायतशीर आहे. म्हणुन भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद व राज्यातील कृषि विद्यापिठे यांनी तयार केलेल्या मान्यताप्राप्त बि.टी. कापसाचे संकरित वाण आद्यरेषिय प्रात्यक्षिकांमध्ये वापरता येऊ शकतील.

प्रति हेक्टरी देय अर्थसहाय्य रु. ८,०००/- इतके असून त्या मध्ये रु. १०००/- इतकी रक्कम आकस्मिक खर्चासाठी उपलब्ध आहे. आकस्मिक खर्चामधुन शेती दिन, शास्त्रज्ञ भेटी, प्रसिध्दी, छपाई इ. खर्च भागविण्यात यावा. ऑगस्ट-सप्टेबर महिन्यात याबाबतचे सविस्तर नियोजन जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी कृषि विद्यापीठाशी समन्वय साधून करावे व त्याचा कार्यक्रम निश्चीत करुन क्षेत्रिय अधिका-यांना आयोजनाबाबत सूचना द्याव्यात. उप विभाग व जिल्हास्तरावरुन या शेतीदिन, शास्त्रज्ञ भेटी इ. कार्यक्रमांचे सनियंत्रण करावे.

४) कपाशीच्या सुधारीत सरळ वाणांच्या अतीघन लागवडीच्या चाचण्या (एचडीपीएस)

राज्यातील पावसाची अनियमितता, पावसातील खंड, बहुतांश हलक्या व उथळ जमिनीतील कापूस लागवड या पार्श्वभूमिवर ब्राझिल तंत्रज्ञानावर आधारित सरळ कापसाच्या अतीघन लागवडीची पध्दत अधिक उपयुक्त ठरत आहे. सरळ वाणांच्या कापसाच्या अतिघन लागवड पध्दतीच्या प्रात्यक्षिकांचा बिजोत्पादनाच्या दृष्टीने उपयोग होऊ शकत असल्याने हे प्लॉट शक्यतो इतर वाणांच्या कापूस लागवडीपासून आयसोलेशन रेशोच्या अनुषंगाने लांब असावेत. त्यानुसार सदर प्रात्यक्षिकासोबतच गावातील शेतकरी पारंपारिक पध्दतीने करत असलेल्या कापसाच्या लागवड पध्दतीचे (कंट्रोल प्लॉट) संपूर्ण हंगामभर निरिक्षण करुन विशेषत: लागवड खर्च, मिळालेले उत्पादन आणि उत्पन्न याच्या नोंदी ठेवाव्यात. सदर प्रात्यक्षिकांतर्गत प्राप्त उत्पादन प्रती हेक्टर च्या स्वरुपात किमान, सरासरी आणि कमाल उत्पादन या स्वरुपात नोंदवून कळविण्यात यावे.

सन २०२३-२४ मध्ये प्रति हेक्टरी देय अर्थसहाय्य रु. १०,०००/-प्रती हेक्टर इतके असून त्यातील रु. १०००/- इतकी रक्कम आकस्मिक खर्चासाठी उपलब्ध आहे. विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी या घटकांतर्गत कृषि विद्यापीठांच्या सहाय्याने बाबनिहाय द्यावयाचे अनुदान-खर्च प्रमाणके निश्चित करावीत. सदर बाबनिहाय रु. ९०००/- प्रती हेक्टर अनुदानांतर्गत देय अनुदानाच्या बाबी अद्यावत करुन कृषि आयुक्तालयास माहितीसाठी सादर कराव्यात. उर्वरित रु. १०००/- प्रती हेक्टर आकस्मिक खर्चातून शेती दिन, शास्त्रज्ञ भेटी, प्रसिध्दी, छपाई इ. बाबी वरील खर्च भागविण्यात यावा.ऑगस्ट-सप्टेबर महिन्यात याबाबतचे सविस्तर नियोजन जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी कृषि विद्यापीठाशी समन्वय साधून करावे व त्याचा कार्यक्रम निश्चीत करुन क्षेत्रिय अधिका-यांना आयोजनाबाबत सूचना द्याव्यात. उप विभाग व जिल्हास्तरावरुन या शेतीदिन, शास्त्रज्ञ भेटी इ. कार्यक्रमांचे संनियंत्रण करावे. कोणत्याही परिस्थितीत

लोकवाटा गोळा करण्यात येऊ नये. तसेच स्थानिक परिस्थितीनुसार कामाचे वेळापत्रक देखील निश्चित करुन घ्यावे.

केंद्र शासनाच्या Revamped मार्गदर्शक सुचनां मधिल मुद्दा क्रमांक १०.४ अन्वये भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद व राज्यातील कृषि विद्यापिठे हे बि.टी. कापूस बियाणे तयार करतात. हे बियाणे शेतकऱ्यांसाठी किफायतशीर आहे. म्हणुन भारतीय कृषि अनुसंधान परिषद व राज्यातील कृषि विद्यापिठे यांनी तयार केलेल्या मान्यताप्राप्त बि.टी. कापसाचे सुधारीत सरळ वाण कापसाच्या अतिघन लागवड पध्दतीच्या प्रात्यक्षिकांमध्ये वापरता येऊ शकतील. यानुषंगाने आवश्यक बियाणे महाबीजकडे आरक्षित करावे.

सरळ वाणांच्या बियाण्याचे संकलन

सरळ वाणांच्या बियाण्यांची वाढती मागणी लक्षात घेता सरळ वाणांच्या अतिघन लागवड पध्दतीची प्रात्यक्षिके सलग क्षेत्रावर आणि इतर वाणांच्या कापूस लागवडीपासून आवश्यक आयसोलेशन अंतर राखून घेण्यात येतील असे पहावे. जेणेकरुन आवश्यक शुध्दता राखणे शक्य होईल. तसेच या शेतकरी गटाने शेतक-यांकडे उत्पादित सरळ कापसाचे जिन्निंग स्वतंत्रपणे होईल याची दक्षता घ्यावी. असे बियाणे त्या भागातील शेतकरी स्वत:ची खात्री करुन पुढील हंगामात स्वत:च्या जबाबदारीवर वापरु शकतील. भविष्यात बियाणे प्रमाणीकरण यंत्रणेच्या सहाय्याने बियाणे उत्पादन कार्यक्रम अशा भागात राबविणे शक्य होईल.

संचालक, कापूस विकास निदेशालय, भारत सरकार यांचे पत्र क्र.डी-३ (१)(एनएफएसएम/सीसी) कॉटन/१०१, दिनांक-३/६/२०१४ अन्वये सदर अभियानांतर्गत देशी कापसाच्या अतिघन लागवडीच्या आद्यरेषिय प्रात्यक्षिकांमधील उत्पादीत कापसाची खरेदी कॉटन कार्पोरेशन ऑफ इंडिया मार्फत करण्याचे नियोजित असून जिनींग बियाणे संबधित यंत्रणेस उपलब्ध करुन देण्यात येणार आहे. सदर बियाणांचा आवश्यक त्या कार्यवाहीनंतर बियाणे म्हणून वापर करता येईल. यासाठी विहीत केलेली प्रपत्रे सोबत सहपत्रित केलेली आहेत. त्यामध्ये परिपूर्ण प्रागतिक माहिती भरुन कॉटन कार्पोरेशन ऑफ इंडीया आणि कृषि आयुक्तालयास वेळोवेळी तसेच काढणीपुर्वी किमान २ महिने सादर करावी. याबाबत कॉटन कार्पोरेशन ऑफ इंडीयाच्या विभागीय कार्यालयांशी संपर्क साधून पुढील रुपरेषा निश्चित करण्यात यावी. तसेच विभागीय कृषि सह संचालक यांनी महाबीज, अकोला, बीज प्रमाणीकरण यंत्रणा इत्यादि यंत्रणांसोबत बैठक आयोजित करुन देशी वाणाचे बियाणे प्राप्त करण्यासाठीची रुपरेषा हंगामात निश्चित करावी.

५) पीक संरक्षण औषधी व बायो-एजंटसचे वितरण

पीक संरक्षण औषधी व बायो-एजंटचे वितरण घटक **यासाठी प्रती हेक्टरी एकूण खर्चाच्या ५० टक्के कमाल रु. ५००/हेक्टर इतके अर्थसहाय्य देय असून याबाबतची कार्यवाही कॉपसॅपच्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार करण्यात यावी.**सदरची अनुदान अदायगी करताना संदर्भ क्र. ३,४ व ६ प्रमाणे डीबीटी कार्यपध्दतीचा अवलंब करण्यात यावा.

हा कार्यक्रम मागील वर्षात ज्या गावांमध्ये कीड व रोगाचा प्रादुर्भाव जास्त प्रमाणात आढळला अशा गावांमध्ये प्राधान्याने राबविण्यात यावा. हा कार्यक्रम प्रात्यक्षिक स्वरुपाचा नाही तथापि तो १० हेक्टरचा

एक गट यानुसार शक्यतो सलग क्षेत्रावर राबवावा. जेणेकरुन त्याचा व्यापक परिणाम दिसून येण्यास मदत होईल.

या घटकांतर्गत देय पीक संरक्षण औषधी व बायो-एजंटस कृषि विद्यापिठाच्या सहाय्याने विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी निश्चित करावेत. या मध्ये बीज प्रक्रिया, पीक संरक्षण औषधे फवारणी, तसेच कामगंध सापळे इ. साठी अर्थसहाय्य देय राहील. **पीक संरक्षण औषधी व बायो-एजंटच चे वितरण ही बाबबी.टी. व नॉन बी.टी. दोन्ही प्रकारच्या कापूस पिकाला लागू राहील.**

देय अर्थसहाय्याव्यतिरिक्त येणारा खर्च लाभार्थी शेतक-याने स्वत: करावयाचा असून कोणत्याही परिस्थितीत तो लोकवाटा म्हणून घेण्यात येऊ नये.

६) मनुष्य बळ विकास कार्यक्रम (राज्यस्तरीय प्रशिक्षण)

राज्यात कापूस पिकावर शेंदरी बोंडअळी या किडीचा मोठ्या प्रमाणावर प्रादुर्भाव आढळल्याने अधिकारी-कर्मचारी वर्गास शास्त्रीय दृष्टीकोनातून एकात्मिक पीक व्यवस्थापन, एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन, एकात्मिक कीड-रोग व्यवस्थापन इ. बाबत अद्ययावत प्रशिक्षण आवश्यक आहे. त्या अनुषंगाने सदरचे प्रशिक्षण क्रॉपसॅप शेतीशाळा संलग्न राबविण्यात यावे. यामध्ये शेतीशाळा कशा प्रकारे घेण्यात याव्यात याबाबत अधिकारी व कर्मचारी यांना सविस्तर मार्गदर्शन करावे. या करिता अधिकारी व कर्मचारी यांचे प्रशिक्षण घेण्यासाठी विभागस्तरावर २ दिवसांचे प्रतिदिन २० प्रशिक्षणार्थींकरिता प्रशिक्षण घेण्यात यावे. **सदरचे प्रशिक्षण कृषि आयुक्तालयाच्या शेतीशाळा मार्गदर्शक सुचनेनुसार क्रॉपसॅप अंतर्गत घेण्यात येणा-या शेतकरी शेतीशाळा (FFS) संलग्न घेण्यात याव्यात.** सदर प्रशिक्षणे केंद्रिय कापूस संशोधन संस्था, नागपूर, डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषि विद्यापीठ, अकोला; वसंतराव नाईक मराठवाडा कृषि विद्यापीठ, परभणी; महात्मा फुले कृषि विद्यापीठ, राहुरी, जि. अहमदनगर यांच्या सहकार्याने /त्यांचेमार्फत आयोजित करण्यात यावीत. प्रशिक्षणाची सविस्तर रुपरेषा सदर संस्थांशी समन्वय साधून निश्चित करावी. विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी आपल्या विभागातील अधिकारी व कर्मचारी यांची प्रशिक्षणासाठी निवड करावी. प्रशिक्षण शास्त्रज्ञांमार्फत देण्यात यावे. प्रशिक्षणासाठी खालीलप्रमाणे बाबनिहाय खर्चाचा तपशिल देण्यात येत असून त्याप्रमाणे खर्च करण्यात यावा.

अ.क्र	घटक	रक्कम(रु.)
१	व्याख्यात्यांना मानधन (रु.५००/-प्रति व्याख्यानप्रमाणे) १० व्याख्यानासाठी	५०००
२	प्रशिक्षण साहीत्य,स्टेशनरी,छपाई, प्रसिध्दि इत्यादी रुपये ४०० प्रति प्रशिक्षणार्थी	८०००
३	अल्पोहार (रु.५०/-प्रति प्रशिक्षणार्थी ५० लोकांसाठी)	२५००
४	भोजन व राहण्याची व्यवस्था रु.५००/-प्रति प्रशिक्षणार्थी	२००००
५	दृश्यश्राव्य सुविधा, स्टेशनरी,प्रक्षेत्रावरील भेटी इ.किरकोळ खर्च	४५००
	एकूण	४००००

प्रशिक्षणाच्या आयोजनाबाबत हंगामपूर्व/हंगाम सुरु झाल्याबरोबर प्रशिक्षणाची तारीख निश्चित करुन अधिकारी-कर्मचारी, कापूस उत्पाहक शेतकरी व निविष्ठा पुरवठादार प्रशिक्षणार्थींना प्रशिक्षण देण्यात यावे. कोणत्याही परिस्थितीत संबंधित अधिकारी-कर्मचारी प्रशिक्षणास उपस्थित राहतील असे पहावे. सदरचा तपशील प्राप्त झाल्यानंतर प्रशिक्षणाच्या आयोजनासाठी तरतूद उपलब्ध करुन दयावी. आयोजित प्रशिक्षणावर झालेल्या खर्चाचा सविस्तर तपशील आणि उपयोगिता प्रमाणपत्र आयोजकांकडून प्राप्त करुन घ्यावे.

७) ऑनलाईन पेस्ट मॉनिटरिंग ॲण्ड ॲडव्हायजरी सर्व्हिसेस (ओपीएमएस)

ऑनलाईन पेस्ट मॉनिटरिंग ॲण्ड ॲडव्हाजरी सर्व्हिसेस (ओपीएमएस) हा घटक राज्यातील पीकावरील कीड व रोग सर्व्हेक्षण सल्ला प्रकल्प (क्रॉपसॅप) या कार्यक्रमाशी संलग्न करुन राबविण्यात येणार आहे. याबाबत कृषि उपसंचालक (पीक संरक्षण-विप्र ७) यांनी निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शक सूचना वापरण्यात याव्यात. यासाठी केंद्र शासनाने सन २०२३-२४ करिता रक्कम ४२.८७ लाख आर्थिक लक्षांक देण्यात आला आहे.

८) स्थानिक गरजेनुरुप घ्यावयाचे कार्यक्रम- फरदड निर्मुलन प्रात्यक्षिक

राज्यात कापूस पिकाखालील क्षेत्र मोठ्या प्रमाणावर असून कापसाच्या उत्पादनासोबतच कापूस पिकाचे अवशेषदेखील मोठ्या प्रमाणावर असतात. हे अवशेष विशेषत: प-हाटी सरपणासाठी जळाऊ इंधन म्हणून वापरले जातात अथवा डिसेंबरनंतर हे अवशेष शेतातच राहतात. सदर फरदड कीड व रोगाच्या जीवनक्रमासाठी पुरक ठरते. त्यामुळे हे अवशेष बारीक करुन शेतात मिसळल्यास विघटनानंतर सेंद्रिय घटक म्हणून उपयुक्त ठरतात. शिवाय कीड व रोगांचा जीवनक्रम खंडीत करण्यास ते उपयुक्त ठरते. स्थानिक गरजेच्या कार्यक्रमामध्ये फरदड निर्मुलन प्रात्यक्षिके प्रस्तावित करण्यात आली आहे.

सन २०२३-२४ मध्ये देय अर्थसहाय्य रु. ५,०००/-प्रती हेक्टर इतके आहे. विभागीय कृषि सहसंचालक यांनी या घटकांतर्गत कृषि विद्यापीठांच्या सहाय्याने बाबनिहाय द्यावयाचे अनुदान-खर्च प्रमाणके निश्चित करावीत. सदर बाबनिहाय रु. ५०००/- प्रती हेक्टर अनुदानांतर्गत देय अनुदानाच्या बाबी अद्यावत करुन कृषि आयुक्तालयास माहितीसाठी सादर कराव्यात.

- **अभियान अंमलबजावणीसाठी तपासणी:-**

शासनाने निर्देशित केलेप्रमाणे लाभार्थ्यांच्या यादीनुसार सर्व लाभार्थी शेतकऱ्यांच्या शेतावर हाती घेण्यात आलेल्या कार्यक्रमाची प्रत्यक्ष तपासणी संबंधित गावातील कृषी सहाय्यकांनी करायची असून आपला अहवाल तालुका कृषी अधिकाऱ्यामार्फत जिल्हा अधीक्षक कृषी अधिकाऱ्याकडे सादर करावयाचा आहे.याबाबत कृषि आयुक्तालयाचे संदर्भ ५ च्या परिपत्रकान्वये सविस्तर सूचना निर्गमित करण्यात आल्या आहेत. त्यानुसार तपासणी करण्यात यावी.

तपासणीच्या टक्केवारीचे प्रपत्र

अ.क्र.	स्तर	टक्केवारी
१	विभागीय कृषि सह संचालक	०.५
२	जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी	१
३	उप विभागीय कृषि अधिकारी	५
४	तालुका कृषि अधिकारी	२५
५	मंडल कृषि अधिकारी	५०
६	कृषि पर्यवेक्षक/ कृषि सहाय्यक	१००

- सदर कार्यक्रमामध्ये निवडलेल्या लाभार्थ्यांची प्रवर्गनिहाय माहिती कृषि विभागाच्या वेबसाईटवर उपलब्ध करुन देण्यासाठी excel sheet मध्ये कृषि आयुक्तालयास तातडीने सादर करावी.
- अभियानाच्या मासिक प्रगतीचा अहवाल आयुक्तालयाने विहित केलेल्या प्रपत्रात प्रवर्गनिहाय दर महिन्याच्या ५ तारखेपर्यंत सादर करावा.
- सदर कार्यक्रमामध्ये गावनिहाय वाटप केलेल्या निविष्ठा,प्रात्यक्षिके व इतर दिलेले लाभ याबाबतची माहिती लाभार्थ्यांच्या यादीसह ग्रामपंचायतीच्या फलकावर लावावी.
- अभियानांतर्गत राबविलेल्या सर्व घटकांमुळे प्रकल्प क्षेत्रातील पिकांच्या उत्पादकतेवर दिसून आलेल्या परिणामांचे मूल्यमापन करून त्याबाबतचा सविस्तर अहवाल विभागीय कृषि सह संचालक व जिल्हा अधीक्षक कृषि अधिकारी यांच्या मार्फतउप विभागीय कृषी अधिकारी यांनी हंगामाच्या अखेरीस आयुक्तालयास सादर करावा.
- विभागीय कृषि सह संचालक यांनी सोबत दिलेल्या प्रपत्रात त्यांचे स्तरावर प्राप्त झालेले संकलित मासिक प्रगती अहवाल ई मेल व्दारे ddacashcrop@gmail.com वर व लेखी स्वरुपात कृषि आयुक्तालयास प्रत्येक महिन्याच्या ५ तारखेपर्यंत पाठवावेत.
- योजनेच्या प्रगतीचा तिमाही अहवाल केंद्र शासनास सादर करावे लागतात. त्यासाठी जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना सूचित करण्यात येते की, योजनेचा जून, सप्टेंबर, डिसेंबर व मार्च या तिमाहीचे प्रगती अहवाल, तिमाहीनंतर पुढील महिन्याच्या ५ तारखे पर्यंत विभागीय कृषि सह संचालक कार्यालयामार्फत कृषि आयुक्तालयास सादर करावेत.
- जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांना संगणकीय प्रणाली पीएफएमएस द्वारे अनुदानाचे वितरण करण्यात येईल. उपलब्ध करुन दिलेले अनुदान महिनानिहाय पूर्णपणे खर्च होईल याची दक्षता घ्यावी. यासाठी गटांकडून वेळापत्रकानुसार सर्व बाबींची अंमलबजावणी होऊन अनुदान मागणी वेळेत प्राप्त होईल असे पहावे.

योजनेच्या खर्चाचे अंतीम उपयोगीता प्रमाणपत्र GFR (12 C) प्रपत्रामध्ये एप्रीलच्या दुस-या आठवड्यात कृषि आयुक्तालयास सादर करावेत.

हा कार्यक्रम यशस्वीरित्या राबविण्यात येतो किंवा कसे हे पाहण्यासाठी दरवर्षी राष्ट्रीय स्तरावरील संनियंत्रण समिती राज्यात येते. त्यावेळी या समितीस यशोगाथा दाखविता याव्यात याकरिता खरीप हंगामात हे घटक राबविण्याची पूर्वतयारी सुरवातीपासूनच केल्यास या संनियंत्रण समितीस या कार्यक्रमामधून साध्य झालेली कामे दाखविता येऊ शकतील.

आहरण व संवितरण अधिकारी - सन २०२३-२४ साठी या कार्यक्रमाकरिता शासन निर्णयात नमुद करण्यात आलेले अधिकारी आहरण व संवितरण अधिकारी म्हणून काम पहातील. योजनेंतर्गत सर्व प्रकारचे आर्थिक सहाय्य पीएफएमएस (PFMS) द्वारे अदा करण्यात येतील.

अभियानाचे सनियंत्रण व मुल्यमापन

- निवडलेल्या लाभार्थ्यांची प्रवर्गनिहाय माहिती केंद्र शासनाच्या http://www.nfsm.gov.in या वेबसाईटवर तसेच कृषि विभागाच्या MIS मध्ये ऑनलाईन वेळेत भरण्याची जबाबदारी जिल्हा कार्यालयाची राहील.
- मासिक प्रगतीचा अहवाल आयुक्तालयाने विहित केलेल्या प्रपत्रात प्रवर्गनिहाय दर महिन्याच्या ५ तारखेपर्यंत सादर करावा.
- निधी प्राप्त झाल्यापासुन १५ दिवसात घटकनिहाय, प्रवर्गनिहाय लाभार्थी यादी संकेत स्थळावर भरणे बंधनकारक राहील.
- सदर कार्यक्रमांतर्गत गावनिहाय वाटप केलेल्या निविष्ठा, प्रात्यक्षिके व इतर दिलेले लाभ याबाबतची माहिती लाभार्थ्यांच्या यादीसह ग्रामपंचायतीकडे पाठवून सदरील माहिती ग्रामसभेत जाहीर करावी.
- सदर कार्यक्रमांतर्गत राबविलेल्या सर्व घटकांमुळे प्रकल्प क्षेत्रातील पिकांच्या उत्पादकतेवर दिसून आलेल्या परिणामांचे मूल्यमापन करून त्याबाबतचा सविस्तर अहवाल उपविभागीय कृषि अधिकारी यांनी हंगामाच्या अखेरीस सादर करावा.
- सदर कार्यक्रमांतर्गत शेतकऱ्यांनी/गटांनी उत्कृष्टपणे राबविलेल्या कार्यक्रमाच्या यशोगाथा छापील/ डिजिटल स्वरुपात तयार करून आयुक्तालयास सादर कराव्यात.
- जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी यांनी तालुकानिहाय लक्षांक निर्धारित करून क्षेत्रिय स्तरावर सदर कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करावी.

परिशिष्ट १

कृषि उन्नती योजना अन्न व पोषण सुरक्षा - व्यापारी पिके अंतर्गत कापूस विकास कार्यक्रम २०२३-२४

तिमाही अहवालाचे प्रपत्र

जिल्हयाचे नाव -   अहवालाचा कालावधी : जुन/सप्टेंबर/डिसेंबर/मार्च . . . .अखेर

अ) कापूस आंतरपीक लागवडीची आद्यरेषिय प्रात्यक्षिक

अ. क्र.	गाव / तालुका/ जिल्हा	भौतिक							वाण	निविष्ठा पुरवठयाचा तपशील	आर्थिक (रक्कम रु. लाख)		
		लक्षांक	साध्य	लाभार्थी संख्या							लक्षांक	प्राप्त तरतुद	खर्च
				अनु जाती	अनु जमाती	इतर	एकूण	पैकी महिला		अ. शासकीय यंत्रणेमार्फत ब. थेट डीबीटी खरेदी			
	एकूण												

ब) कापसाच्या सरळ वाणांच्या अतीघन लागवड पध्दतीची आद्यरेषिय प्रात्यक्षिक

अ. क्र.	गाव / तालुका/ जिल्हा	भौतिक							वाण	लागवडीचे अंतर (. .X.) झाडे संख्या प्रति हेक्टर	निविष्ठा पुरवठयाचा तपशील	आर्थिक (रक्कम रु. लाख)		
		लक्षांक	साध्य	लाभार्थी संख्या								लक्षांक	प्राप्त तरतुद	खर्च
				अनु जाती	अनु जमाती	इतर	एकूण	पैकी महिला			अ. शासकीय यंत्रणेमार्फत ब. थेट डीबीटी खरेदी			
	एकूण													

क) एकात्मिक पीक व्यवस्थापन (आयसीएम) प्रात्यक्षिक

अ. क्र.	गाव / तालुका/ जिल्हा	भौतिक							वाण	लागवडीचे अंतर (. .x.) झाडे संख्या प्रति हेक्टर	निविष्ठा पुरवठयाचा तपशील	आर्थिक (रक्कम रु. लाख)		
		लक्षांक	साध्य	लाभार्थी संख्या								लक्षांक	प्राप्त तरतुद	खर्च
				अनु जाती	अनु जमाती	इतर	एकूण	पैकी महिला			अ. शासकीय यंत्रणेमार्फत ब. थेट डीबीटी खरेदी			
	एकूण													

ड) पीक संरक्षण औषधी व बायो एजंटस चे वितरण

अ. क्र.	गाव / तालुका/ जिल्हा	भौतिक							वाण	निविष्ठा पुरवठयाचा तपशील	आर्थिक (रक्कम रु. लाख)		
		लक्षांक	साध्य	लाभार्थी संख्या							लक्षांक	प्राप्त तरतुद	खर्च
				अनु जाती	अनु जमाती	इतर	एकूण	पैकी महिला		अ. शासकीय यंत्रणेमार्फत ब. थेट डीबीटी खरेदी			
	एकूण												

इ) फरदड निर्मुलन प्रात्यक्षिक

अ. क्र.	गाव / तालुका/ जिल्हा	भौतिक							वाण	निविष्ठा पुरवठयाचा तपशील	आर्थिक (रक्कम रु. लाख)		
		लक्षांक	साध्य	लाभार्थी संख्या							लक्षांक	प्राप्त तरतुद	खर्च
				अनु जाती	अनु जमाती	इतर	एकूण	पैकी महिला		अ. शासकीय यंत्रणेमार्फत ब. थेट डीबीटी खरेदी			
	एकूण												

- विस्तार कार्यक्रम
- पीक परिस्थिती

(टीप - तालुका कृषि अधिकारी गावनिहाय, जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी तालुकानिहाय व विभागीय कृषि सहसंचालक जिल्हानिहाय माहिती वरिष्ठ कार्यालयास सादर करतील.)

या व्यतिरिक्त ओपीएमएएस अंतर्गत अहवाल कृषि उपसंचालक, विप्र ७ यांनी नमुद केलेल्या प्रपत्रात ओपीएमएएसचे अहवाल पाठविण्यात यावेत.

परिशिष्ट २

कृषि उन्नती योजना अन्न व पोषण सुरक्षा -व्यापारी पिके अंतर्गतकापूस विकास कार्यक्रम २०२३-२४ मासिक अहवालाचे प्रपत्र

जिल्हयाचे नाव -

अहवालाचा कालावधी : माहे . . . अखेर

अ) कापूस आंतरपीक लागवडीची आद्यरेषिय प्रात्यक्षिक

अ. क्र.	गाव /तालुका/ जिल्हानिहाय प्रात्यक्षिकांची संख्या	भौतिक		लाभार्थी शेतकरी संख्या	वाण	निविष्ठा पुरवठयाचा तपशील	आर्थिक (रक्कम रु. लाख)		
		लक्षांक	साध्य				लक्षांक	प्राप्त तरतुद	खर्च
						अ. शासकीय यंत्रणेमार्फत ब. थेट डीबीटी खरेदी			
	एकूण								

ब) कापसाच्या सरळ वाणांच्या अतीघन लागवड पध्दतीची आद्यरेषिय प्रात्यक्षिक

अ. क्र.	गाव / तालुका/ जिल्हा	भौतिक		लाभार्थी संख्या	वाण	लागवडीचे अंतर (. .x. .) झाडे संख्या प्रति हेक्टर	निविष्ठा पुरवठयाचा तपशील	आर्थिक (रक्कम रु. लाख)		
		लक्षांक	साध्य					लक्षांक	प्राप्त तरतुद	खर्च
							अ. शासकीय यंत्रणेमार्फत ब. थेट डीबीटी खरेदी			
	एकूण									

क) एकात्मिक पीक व्यवस्थापन (आयसीएम) प्रात्यक्षिक

अ. क्र.	गाव / तालुका/ जिल्हा	भौतिक			वाण	लागवडीचे अंतर (. .x.) झाडे संख्या प्रति हेक्टर	निविष्ठा पुरवठयाचा तपशील	आर्थिक (रक्कम रु. लाख)		
		लक्षांक	साध्य	लाभार्थी संख्या				लक्षांक	प्राप्त तरतुद	खर्च
							अ. शासकीय यंत्रणेमार्फत ब. थेट डीबीटी खरेदी			
	एकूण									

ड) पीक संरक्षण औषधी व बायो एजंटस चे वितरण

अ. क्र.	गाव /तालुका/ जिल्हा	भौतिक			वाण	निविष्ठा पुरवठयाचा तपशील	आर्थिक (रक्कम रु. लाख)		
		लक्षांक	साध्य	लाभार्थी संख्या			लक्षांक	प्राप्त तरतुद	खर्च
						अ. शासकीय यंत्रणेमार्फत ब. थेट डीबीटी खरेदी			
	एकूण								

इ) फरदड निर्मुलन प्रात्यक्षिक

अ. क्र.	गाव / तालुका/ जिल्हा	भौतिक							वाण	निविष्ठा पुरवठयाचा तपशील	आर्थिक (रक्कम रु. लाख)		
		लक्षांक	साध्य	लाभार्थी संख्या							लक्षांक	प्राप्त तरतुद	खर्च
				अनु जाती	अनु जमाती	इतर	एकूण	पैकी महिला		अ. शासकीय यंत्रणेमार्फत ब. थेट डीबीटी खरेदी			
	एकूण												

परिशिष्ट ३

कृषि उन्नती योजना अन्न व पोषण सुरक्षा - व्यापारी पिके अंतर्गत कापूस विकास कार्यक्रम २०२३-२४ वार्षिक प्रगती अहवालाचे प्रपत्र

कार्यान्वित अधिकारी : जिल्हा अधिक्षक कृषि अधिकारी

१. प्रस्तावना
२. उद्दिष्टे
३. दर्शविण्यात आलेले तंत्रज्ञान (वाण, आंतरपीक, बेणे प्रक्रिया, एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन, एकात्मिक कीड व्यवस्थापन, इत्यादि)
४. भौतिक आणि आर्थिक प्रगती

तालुका-निहाय जिल्हा	प्रकल्प संख्या	गावाची संख्या	प्रात्यक्षिक प्रकार	लक्षांक					साध्य				
				अनु.जाती	अनु.जमा	इतर	एकूण	पैकी महिला	अनु. जाती	अनु. जमाती	इतर	एकूण	पैकी महिला
			१) आद्यरेषिय प्रात्यक्षिके (कापूस पिकात आंतरपिके - मुग, उडीद) अ) भौतिक १) प्रात्यक्षिक (हेक्टर) २) लाभार्थी (संख्या) ब) आर्थिक (रु. लाखात)										
			२) आद्यरेषिय प्रात्यक्षिके (सरळ										

			कापसाच्या वाणाची अतीघन लागवड) अ) भौतिक १) प्रात्यक्षिक (हेक्टर) २) लाभार्थी (संख्या) ब) आर्थिक (रु. लाखात)										
			३) एकात्मिक पीक व्यवस्थापन (आयसीएम) प्रात्यक्षिक अ) भौतिक १) प्रात्यक्षिक (हेक्टर) २) लाभार्थी (संख्या) ब) आर्थिक (रु. लाखात)										
			४) पीक संरक्षण औषधी व बायो एजंटस चे वितरण अ) भौतिक १) प्रात्यक्षिक (हेक्टर) २) लाभार्थी (संख्या) ब) आर्थिक (रु. लाखात)										
			एकूण आर्थिक (रु. लाखात)										

परिशिष्ट ४. निविष्ठा पुरवठा

प्रात्यक्षिकाचा प्रकार	तालुकानिहाय	प्रात्यक्षिक (क्षेत्र हेक्टर)	निविष्ठाचे नाव	परिमाण (किलो/लि)	मात्रा (क्वांटिटी)	दर (रु.)	एकूण किंमत (रु. लाख)	पैकी लाभार्थी हिस्सा (रु. लाख)

परिशिष्ट ५.प्रात्यक्षिकाचा दृष्य परिमाण

प्रात्यक्षिका चा प्रकार	तालुका निहाय	उत्पादना चा तपशील (क्विंटल कापूस)	निविष्ठा किंमत (रु.प्रति हेक्टरी)		उत्पादन खर्च (रु.प्रति हेक्टरी)		निव्वळ नफा (रु.प्रति हेक्टरी)		अतिरिक्त नफा प्रात्यक्षिकामुळे (रु./हेक्टर)	नफा व खर्चाचे गुणोत्तर (खर्च : नफा)
			प्रात्यक्षिक	शेतकऱ्यांनी अवलंबलेल्या पध्दती (कंट्रोल प्लॉट)	प्रात्यक्षिक	शेतकऱ्यांनी अवलंबलेल्या पध्दती (कंट्रोल प्लॉट)	प्रात्यक्षिक	शेतकऱ्यांनी अवलंबलेल्या पध्दती (कंट्रोल प्लॉट)		
		एकूण								
		सरासरी								

परिशिष्ट ६.विस्तार कार्य

विस्तार कार्यक्रम (संख्या)					
तालुकानिहाय जिल्हा	शास्त्रज्ञांच्या भेटी	शेतकरी सभा	शेती दिन	जनजागृती	बातम्या/वर्तमानपत्र/रेडिओ/दूरदर्शन प्रसिध्दी (कव्हरेज)
					../../../../../../..

कृषि उन्नती योजना अन्न व पोषण सुरक्षा – व्यापारी पिके अंतर्गत कापूस विकास कार्यक्रम

२०२३-२४

पायाभूत सर्व्हेक्षण

क्लस्टरविषयी सर्वसाधारण माहिती

१ गावाचे नाव - गटाचे/क्लस्टरचे नाव –

गटाचा/क्लस्टरचा प्रकार- कापूस आंतरपीक /अतिघन लागवड प्रात्यक्षिके

२ प्रकल्पासाठी निवडलेले क्षेत्र

३. गावाची सर्वसाधारण माहिती

प्रपत्र १

		क्षेत्र
१	गावाचे भौगोलिक क्षेत्र	
२	लागवडीलायक क्षेत्र	
३	पडीक क्षेत्र	-
	लागवडीलायक क्षेत्रापैकी १) बागायत क्षेत्र	
	२) जिरायत क्षेत्र	
	बागायतीचा प्रकार अ) विहिर	-
	ब) कॅनॉल	
	क) उपसा सिंचन	
	ड) बोअर वेल	
	इ) इतर	

प्रपत्र २

लाभार्थ्यांची वर्गवारी

अ.क्र	लाभार्थ्यांची वर्गवारी	संख्या	क्षेत्र (हेक्टर)
१	अल्पभुधारक		
२	अत्यल्प भुधारक		
३	बहुभुधारक		
४	पैकी महिला शेतकरी		
एकूण खातेदार संख्या			

प्रपत्र ३

लाभार्थी संवर्गनिहाय विगतवारी

अ.क्र	संवर्गनिहाय वर्गवारी	संख्या	क्षेत्र हेक्टर
१	अनुसुचित जाती		
२	अनुसुचित जमाती		
३	भटक्या जमाती		
४	इतर		
एकुण			

प्रपत्र ४

कृषि औजारांची माहिती

अ.क्र.	औजारांचे नाव	संख्या
१	ट्रॅक्टर	
२	पेरणी यंत्र	
३	पॉवर स्प्रे पंप	
४	मळणी यंत्र	
५	इलेक्ट्रीक मोटार	
६	डिझेल इंजिन	
७	रोटाव्हेटर	
८	कोळपे / तण काढणी यंत्र	

प्रपत्र ५

गावाचा जमिन सुपिकता निर्देशांक नकाशा मिळाला असल्यास त्याचा तपशील

अ.क्र.	गावाचे नाव	उपलब्ध					
		नत्र	स्फुरद	पालाश	सूक्ष्म मुलद्रव्ये		
					झिंक	फेरस	बोरॉन

प्रपत्र ६

जमिनीचे वर्गीकरण (क्षेत्र व खोलीनुसार माहिती)

अ.क्र.	जमिनीचा प्रकार	खोली (सेंमी)	क्षेत्र
१	हलकी जमीन		
२	मध्यम जमीन		
३	भारी जमीन		
	एकूण		

प्रपत्र ७

पर्ज्यन्यमान तपशील (मि.मि.) (मागील ५ वर्षाची माहिती)

अ.क्र.	गावाचे नाव	२०१८-१९	२०१९-२०	२०२०-२१	२०२१-२२	२०२२-२३

प्रपत्र ८

कापूस पिकाची क्षेत्र उत्पादन व उत्पादकता (मागील ५ वर्षे)

(क्षेत्र: हेक्टर; उत्पादन : मे. टन (लिंट); उत्पादकता : किलो (लिंट)/हे.)

अ.क्र	पिकाचे नाव	२०१८-१९			२०१९-२०			२०२०-२१			२०२१-२२			२०२२-२३		
		क्षेत्र	उत्पादन	उत्पादकता	क्षेत्र	उत्पादन	उत्पादकता	क्षेत्र	उत्पादन	उत्पादकता	क्षेत्र	उत्पादन	उत्पादकता	क्षेत्र	उत्पादन	उत्पादकता
१	कापूस															
आंतरपीक																
२	मुग															
	उडीद															
	इतर															

टीप : कापूस पिकाची कमी उत्पादकता असल्यास सर्वसाधारण कारणे :

प्रपत्र ९

बियाणे बदलाचे प्रमाण(मागील ५ वर्ष)

अ.क्र	पिकाचे नाव	२०१८-१९			२०१९-२०			२०२०-२१			२०२१-२२			२०२२-२३		
		क्षेत्र हेक्टर	बियाणे वापर किलो	बियाणे बदलाचे प्रमाण (टक्के)	क्षेत्र हेक्टर	बियाणे वापर किलो	बियाणे बदलाचे प्रमाण (टक्के)	क्षेत्र हेक्टर	बियाणे वापर किलो	बियाणे बदलाचे प्रमाण (टक्के)	क्षेत्र हेक्टर	बियाणे वापर किलो	बियाणे बदलाचे प्रमाण (टक्के)	क्षेत्र हेक्टर	बियाणे वापर किलो	बियाणे बदलाचे प्रमाण (टक्के)
१	कापूस															
२	आंतरपिक															
	मुग															
	उडीद															
	इतर															
	एकुण															

प्रपत्र -१०

कापूस पिकामध्ये सुधारित तंत्रज्ञानाचा वापर

खालील माहिती भरताना (✓) अशी खूण करावी

अ.क्र	शेतक-याचे नाव	गाव	सुधारित वाणंचा वापर	वेळेवर पेरणी	रासायनिक बीजप्रक्रिया	जैविक बीज प्रक्रिया	बियाणे बदल	बीबीएफ तंत्राचा वापर	पेरणीचे योग्य अंतर	ठिबक सिंचनाचा वापर	मल्चिंगचा वापर	सुक्ष्म मुलद्रव्यांचा वापर	एकात्मिक किड रोग व्यवस्थापन	सेंद्रिय खतांचा वापर	शिफारसीं प्रमाणे खतांचा वापर	तण नाशकांचा वापर

प्रपत्र - ११

सिंचना खालील क्षेत्र (मागील ५ वर्ष)

अ.क्र	पिकाचे नाव	२०१८-१९		२०१९-२०		२०२०-२१		२०२१-२२		२०२२-२३	
		पिका खालील क्षेत्र	सिंचना खालील क्षेत्र	पिका खालील क्षेत्र	सिंचना खालील क्षेत्र	पिका खालील क्षेत्र	सिंचना खालील क्षेत्र	पिका खालील क्षेत्र	सिंचना खालील क्षेत्र	पिका खालील क्षेत्र	सिंचना खालील क्षेत्र
१	कापूस										
२	आंतरपिक										
	मुग										
	उडीद										
	इतर										
	एकुण										

प्रपत्र -१२

कापूस खरेदी केंद्राची माहिती - सन २०२३-२४

अ. क्र	विक्रीचे ठिकाण/प्रकार							
	शासकीय			खाजगी			एकूण	
	बाजार/ ठिकाणाचे नाव	खरेदी मे.टन	मिळालेला दर	केंद्राचे नाव	खरेदी मे.टन	मिळालेला दर	खरेदी मे.टन	मिळालेला दर

प्रपत्र १३

उत्पादन वाढीच्या सुधारित पीक पध्दतीनुसार तपशील

अ.क्र.	तपशील	पीक पध्दती	सन २०२३-२४ प्रस्तावित कार्यक्रम
१	कापूस आधारित पीक पध्दती	कापूस + कडधान्य	

प्रपत्र १४

सुधारित तंत्रज्ञानाच्या वापरानुसार नियोजन

अ.क्र.	तपशील	बाब	क्षेत्र (२०२२-२३)	प्रस्तावित क्षेत्र (२०२३-२४)
१	बियाणे	सुधारित / संकरित बियाण्याचा वापर		
२	एकात्मिक अन्नद्रव्य व्यवस्थापन	शिफारशीप्रमाणे रासायनिक खते वापर		
		सुक्ष्म अन्नद्रव्यांचा वापर		
		जैविक खतांचा वापर		
		सेंद्रिय खतांचा वापर		
		फेरपालटीच्या पिकाचा वापर		
३	एकात्मिक कीड व्यवस्थापन	जिवाणू संवर्धकांचा वापर		
		ट्रायकोकार्डचा वापर		
		एनपीव्हीचा वापर		
		लिंबोळी अर्कचा वापर		
		कीटकनाशकांचा वापर		
		कीटकांसाठी थांबे		
४	तण नियंत्रकांचा वापर	कोळपणी / खुरपणी		
		तणनाशकाचा वापर		

अभियानांतर्गत रासायनिक खत, सुक्ष्म मुलद्रव्य इ. साठी अनुदान देय राहणार नाही.

ANNEXURE II

HDPS Trials under NFSM Cotton 2023-24

(The observations of HDPS plots)

Name of the State : . . . .

1	District	Village	Nodal officer
2	Farmers name :		Phone No.
3	Soil type : – Light / Medium / Heavy		Rainfed / Irrigated:
4	Variety sown:		Date of sowing:
5	Spacing (R X R) : . . . . . . cm, P X P) :		
6	Crop growth & crop condition : Normal growth / stunted,		
7	Climate and rainfall situation during season : normal/excess/less. If excess, at what stage of crop growth-		

8	Average Crop height in cm	Average No. of Sympodia /branch	Average length of branch in cm	Av. no. of Bolls/plant

9	Disease / Pest attack : Yes / No; If yes, detail as below-						
	Name of Disease / Pest	Bio agents/ Bio pesticides			Chemical		
		Name	No. of spray	Cost (Rs.)	Name	No. of spray	Cost (Rs.)
	1						
	2						
	3						
	4					Total	

10	Name of Input		Quantity received	Cost (Rs.)
	1			
	2			
	3			
	4		Total	
11	Fertilizer / chemical etc.applied	Quantity	Method / Time of application	Cost (Rs.)
	1 2 3			
12	yield : . . . . . .Qtl. Cost of cultivation/ ha. for HDPS: Rs..			

13	If farmer has grown Bt crop on his field? Yes / No (If yes)
	i. Name of variety Yield obtained . . . . Qtl. ii. Cost of cultivation/ ha. for Bt crop : Rs.. . . . . . .
14	Farmers opinion of HDPS
15	Any other specific information / opinion / Remark of Supervising / Visiting officer
16	Signature Name : Designation : Contact No. : email

Note : 1. Strike out which is not applicable

- SImilar information may be collected about non bt, non HDPS plots of nearby farmers at least one farmer / village as control plot.

ANNEXURE III
HDPS Trials under NFSM Cotton 2023-24

State : Maharashtra

Total Number of Trials :

A) Availability of Seed

Sr.No.	Name of the vatiety	Quantity available (Kg)	Source (State Dept. SAU/ CICR/Private)

B) Village wise distribution of HDPS Trials in the State NFSM Cotton 2023-24

District/ Block	Village	Name of variety	Area covered under NFSM	Nearest procurement centre / APMC yard	HDPS trials supervising officer (State / CICR) (Name, Address, MOb. No.)
			Total quantity of seed distributed (kg)		

C) Variety wise summery of HDPS Trials in the State

Sr.No.	Name of variety	Area covered (ha)	Total quantiry distributed (kg)	Remark
1				
2				
3				
	Total			

D) Input distribution

Sr.No.	Name of item	Quantity with unit for one ha.	Cost (Rs.)
1			
2			
3			
	Total		

Signature :
Name :
Designation :
Contact No. :
email :

प्रपत्र-१

अन्न आणि पोषण सुरक्षा: वाणिज्यिक पिके अंतर्गत - कापूस विकास कार्यक्रम २०२३-२४ जिल्हानिहाय भौतिक व आर्थिक लक्षांक

(रक्कम रु. लाखात)

अ.क्र	जिल्हा	सर्वसाधारण क्षेत्र ("००" हे.)	आद्यरेषिय प्रात्यक्षिके (देशी व अति लांब धाग्याच्या कापूस बिजोत्पादन) (रु. ९००० प्रति हे)		आद्यरेषिय आंतरपिके प्रात्यक्षिके (कापूस पिकात - मुग, उडीद) (रु. ८००० प्रति हे)		कापसाच्या सरळ वाणांची अतीघन लागवड पध्दतीची प्रात्यक्षिके (रु. १०००० प्रति हे)		एकात्मिक पीक व्यवस्थापन (आयसीएम) प्रात्यक्षिके (रु. ८००० प्रति हे)		पीक संरक्षण औषधे व बायो-एजंटस चे वितरण (रु.५०० प्रति हे)		राज्यस्तरीय अधिकारी-कर्मचारी प्रशिक्षण (रु.४०००० प्रति प्रशिक्षण)		ऑनलाईन पेस्ट मॉनिटरिंग ॲण्ड ॲडव्हायझरी सर्व्हिसेस (ओपीएमएएस)		फरदड निर्मुलन प्रात्यक्षिक (रु. ५००० प्रति हे)		प्रलंबित दायित्व	एकूण आर्थिक लक्षांक
			भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	भौतिक	आर्थिक	आर्थिक	
१	धुळे	२२३९	०	०.००	५०	४.००	६०	६.००	६०	४.८०	३५००	१७.५०	०	०.००	-	२.५०	३०	१.५०	०.००	३६.३०
२	जळगाव	४९८९	०	०.००	१००	८.००	१००	१०.००	४०	३.२०	७०००	३५.००	०	०.००	-	३.५०	४०	२.००	०.००	६१.७०
	नाशिक विभाग	**७२२८**	**०**	**०.००**	**१५०**	**१२.००**	**१६०**	**१६.००**	**१००**	**८.००**	**१०५००**	**५२.५०**	**०**	**०.००**	**-**	**६.००**	**७०**	**३.५०**	**०.००**	**९८.००**
३	अहमदनगर	१२२१	०	०.००	४०	३.२०	२०	२.००	४०	३.२०	३५००	१७.५०	१	०.४०	-	२.५०	३०	१.५०	०.०७	३०.३७
	पुणे विभाग	**१२२१**	**०**	**०.००**	**४०**	**३.२०**	**२०**	**२.००**	**४०**	**३.२०**	**३५००**	**१७.५०**	**१**	**०.४०**	**-**	**२.५०**	**३०**	**१.५०**	**०.०७**	**३०.३७**
४	छ.संभाजीनगर	३९४८	०	०.००	५०	४.००	६०	६.००	४०	३.२०	४५००	२२.५०	०	०.००	-	२.५०	३०	१.५०	६.३९	४६.०९
५	जालना	३०९१	०	०.००	५०	४.००	६०	६.००	४०	३.२०	३५००	१७.५०	०	०.००	-	२.५०	४०	२.००	६.४५	४१.६५
६	बीड	३५५५	०	०.००	५०	४.००	६०	६.००	४०	३.२०	३५००	१७.५०	०	०.००	-	२.५०	३०	१.५०	०.००	३४.७०
	छ.संभाजीनगर विभाग	**१०५९४**	**०**	**०.००**	**१५०**	**१२.००**	**१८०**	**१८.००**	**१२०**	**९.६०**	**११५००**	**५७.५०**	**०**	**०.००**	**-**	**७.५०**	**१००**	**५.००**	**१२.८४**	**१२२.४४**
७	नांदेड	२४१३	०	०.००	४०	३.२०	६०	६.००	६०	४.८०	३५००	१७.५०	१	०.४०	-	३.३७	३०	१.५०	०.००	३६.७७
८	परभणी	१९२२	१०	०.९०	४०	३.२०	६०	६.००	६०	४.८०	३५००	१७.५०	०	०.००	-	२.५०	३०	१.५०	०.००	३६.४०
	लातूर विभाग	**४३३५**	**०**	**०.००**	**८०**	**६.४०**	**१२०**	**१२.००**	**१२०**	**९.६०**	**७०००**	**३५.००**	**१**	**०.४०**	**-**	**५.८७**	**६०**	**३.००**	**०.००**	**७२.२७**
९	बुलढाणा	१८३६	०	०.००	६०	४.८०	८०	८.००	४०	३.२०	३५००	१७.५०	०	०.००	-	२.५०	४०	२.००	२.८४	४०.८४
१०	अकोला	१५१८	२०	१.८०	६०	४.८०	८०	८.००	४०	३.२०	३५००	१७.५०	१	०.४०	-	२.५०	४०	२.००	३.२१	४३.४१
११	वाशिम	१८०	०	०.००	२०	१.६०	२०	२.००	४०	३.२०	३५००	१७.५०	०	०.००	-	२.००	३०	१.५०	०.००	२७.८०
१२	अमरावती	२२२६	०	०.००	६०	४.८०	८०	८.००	४०	३.२०	३५००	१७.५०	०	०.००	-	२.५०	४०	२.००	३.२७	४१.२७
१३	यवतमाळ	४५८७	०	०.००	१००	८.००	१००	१०.००	४०	३.२०	७०००	३५.००	०	०.००	-	३.५०	४०	२.००	३.२८	६४.९८
	अमरावती विभाग	**१०३४७**	**३०**	**२.७०**	**३००**	**२४.००**	**३६०**	**३६.००**	**२००**	**१६.००**	**२१०००**	**१०५.००**	**१**	**०.४०**	**-**	**१३.००**	**१९०**	**९.५०**	**१२.६०**	**२१९.२०**
१४	वर्धा	२२७८	०	०.००	६०	४.८०	८०	८.००	४०	३.२०	३५००	१७.५०	०	०.००	-	३.००	३०	१.५०	४.९४	४२.९४
१५	नागपूर	२१६४	०	०.००	६०	४.८०	८०	८.००	४०	३.२०	३५००	१७.५०	०	०.००	-	२.५०	४०	२.००	३.८७	४१.८७
१६	चंद्रपूर	१६५९	०	०.००	६०	४.८०	६०	६.००	६०	४.८०	४५००	२२.५०	०	०.००	-	२.५०	४०	२.००	२.५९	४५.१९
	नागपूर विभाग	**६१०१**	**०**	**०.००**	**१८०**	**१४.४०**	**२२०**	**२२.००**	**१४०**	**११.२०**	**११५००**	**५७.५०**	**०**	**०.००**	**-**	**८.००**	**११०**	**५.५०**	**११.४०**	**१३०.००**
	एकूण एकंदर	**३९८२६**	**३०**	**२.७०**	**९००**	**७२.००**	**१०६०**	**१०६.००**	**७२०**	**५७.६०**	**६५०००**	**३२५.००**	**३**	**१.२०**	**-**	**४२.८७**	**५६०**	**२८.००**	**३६.९१**	**६७२.२८**

प्रपत्र-२

अन्न आणि पोषण सुरक्षाः वाणिज्यिक पिके अंतर्गत- कापूस विकास कार्यक्रम २०२३-२४ - प्रवर्गनिहाय मंजूर कार्यक्रम

(रक्कम रु. लाखात)

अ.क्र.	जिल्हा/विभाग	केंद्र ६० टक्के				राज्य हिस्सा ४० टक्के				एकूण			
		सर्वसाधारण	अनु.जाती	अनु.जमाती	एकूण केंद्र हिस्सा	सर्वसाधारण	अनु.जाती	अनु.जमाती	एकूण राज्य हिस्सा	सर्वसाधारण	अनु.जाती	अनु.जमाती	एकूण एकंदर
१	धुळे	१६.२९	३.६२	१.८७	**२१.७८**	१०.८६	२.४१	१.२५	**१४.५२**	२७.१५	६.०३	३.१२	**३६.३०**
२	जळगाव	२७.६९	६.१५	३.१८	**३७.०२**	१८.४६	४.१०	२.१२	**२४.६८**	४६.१५	१०.२४	५.३१	**६१.७०**
नाशिक विभाग		**४३.९८**	**९.७६**	**५.०६**	**५८.८०**	**२९.३२**	**६.५१**	**३.३७**	**३९.२०**	**७३.३०**	**१६.२७**	**८.४३**	**९८.००**
३	अहमदनगर	१३.६३	३.०२	१.५७	**१८.२२**	९.०९	२.०२	१.०४	**१२.१५**	२२.७२	५.०४	२.६१	**३०.३७**
पुणे विभाग		**१३.६३**	**३.०२**	**१.५७**	**१८.२२**	**९.०९**	**२.०२**	**१.०४**	**१२.१५**	**२२.७२**	**५.०४**	**२.६१**	**३०.३७**
४	छ.संभाजीनगर	२०.६९	४.५९	२.३८	**२७.६५**	१३.७९	३.०६	१.५९	**१८.४४**	३४.४८	७.६५	३.९६	**४६.०९**
५	जालना	१८.६९	४.१५	२.१५	**२४.९९**	१२.४६	२.७७	१.४३	**१६.६६**	३१.१५	६.९१	३.५८	**४१.६५**
६	बीड	१५.५७	३.४६	१.७९	**२०.८२**	१०.३८	२.३०	१.१९	**१३.८८**	२५.९६	५.७६	२.९८	**३४.७०**
छ.संभाजीनगर विभाग		**५४.९५**	**१२.२०**	**६.३२**	**७३.४६**	**३६.६३**	**८.१३**	**४.२१**	**४८.९८**	**९१.५९**	**२०.३३**	**१०.५३**	**१२२.४४**
७	नांदेड	१६.५०	३.६६	१.९०	**२२.०६**	११.००	२.४४	१.२६	**१४.७१**	२७.५०	६.१०	३.१६	**३६.७७**
८	परभणी	१६.३४	३.६३	१.८८	**२१.८४**	१०.८९	२.४२	१.२५	**१४.५६**	२७.२३	६.०४	३.१३	**३६.४०**
लातूर विभाग		**३२.८४**	**७.२९**	**३.७८**	**४३.९०**	**२१.८९**	**४.८६**	**२.५२**	**२९.२७**	**५४.७३**	**१२.१५**	**६.२९**	**७३.१७**
९	बुलढाणा	१८.३३	४.०७	२.११	**२४.५०**	१२.२२	२.७१	१.४०	**१६.३४**	३०.५५	६.७८	३.५१	**४०.८४**
१०	अकोला	१९.४८	४.३२	२.२४	**२६.०५**	१२.९९	२.८८	१.४९	**१७.३६**	३२.४७	७.२१	३.७३	**४३.४१**
११	वाशिम	१२.४८	२.७७	१.४३	**१६.६८**	८.३२	१.८५	०.९६	**११.१२**	२०.७९	४.६१	२.३९	**२७.८०**
१२	अमरावती	१८.५२	४.११	२.१३	**२४.७६**	१२.३५	२.७४	१.४२	**१६.५१**	३०.८७	६.८५	३.५५	**४१.२७**
१३	यवतमाळ	२९.१६	६.४७	३.३५	**३८.९९**	१९.४४	४.३१	२.२४	**२५.९९**	४८.६१	१०.७९	५.५९	**६४.९८**
अमरावती विभाग		**९७.९७**	**२१.७४**	**११.२६**	**१३०.९८**	**६५.३२**	**१४.५०**	**७.५१**	**८७.३२**	**१६३.२९**	**३६.२४**	**१८.७७**	**२१८.३०**
१४	वर्धा	१९.२७	४.२८	२.२२	**२५.७६**	१२.८५	२.८५	१.४८	**१७.१८**	३२.१२	७.१३	३.६९	**४२.९४**
१५	नागपूर	१८.७९	४.१७	२.१६	**२५.१२**	१२.५३	२.७८	१.४४	**१६.७५**	३१.३२	६.९५	३.६०	**४१.८७**
१६	चंद्रपूर	२०.२८	४.५०	२.३३	**२७.११**	१३.५२	३.००	१.५५	**१८.०८**	३३.८०	७.५०	३.८९	**४५.१९**
नागपूर विभाग		**५८.३४**	**१२.९५**	**६.७१**	**७८.००**	**३८.९०**	**८.६३**	**४.४७**	**५२.००**	**९७.२४**	**२१.५८**	**११.१८**	**१३०.००**
एकूण		**३०१.७२**	**६६.९६**	**३४.६९**	**४०३.३७**	**२०१.१५**	**४४.६४**	**२३.१३**	**२६८.९१**	**५०२.८७**	**१११.६०**	**५७.८२**	**६७२.२८**